

وضعیت بودجه بخش محیط زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی

مجموعه گزارش شماره ۲۲۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	وضعیت بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰
کد شناسه	۹۹-۹-۱۰۲۶۸
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی
پدیدآورنده	امور آب، کشاورزی و محیط زیست
همکاران	حمید حسین پور، سعید دشتی، مریم ابوالفتحی، مریم هاشمی و سعید دزیانی
ناظر علمی	دکتر فرخ مسجدی
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	دی ۱۳۹۹
طراح جلد	پدرام حاجی اسمعیلی
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران- خیابان نجات‌اللهمی- خیابان سپند شرقی- پلاک ۱۶ شماره‌های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰ شماره پیام‌رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳	
https://www.dfrc.ir/	

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
خلاصه مدیریتی.....	أ
۱- بررسی، تحلیل و تبیین فعالیت‌های بخش، منابع و مصارف آن.....	۱
۱-۱- مقدمه.....	۱
۲-۱- تحلیل و تبیین مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی یا اجتماعی بخش و پیش‌بینی آن در سال ۱۴۰۰.....	۲
۳-۱- تحلیل و تبیین نماگرهای عملکردی بخش.....	۹
۴-۱- چالش‌ها، تنگناها و مسائل اساسی در بخش.....	۱۰
۵-۱- جهت‌گیری‌ها، راهبردها و سیاست‌های بخش، تعیین شده در بخشنامه بودجه ۱۴۰۰.....	۱۲
۶-۱- تبصره‌های بودجه مربوط به بخش.....	۱۳
۷-۱- تحلیل و تبیین وضعیت درآمدهای دستگاه‌ها و نوع درآمدهای مختلف در بخش.....	۱۵
۸-۱- تحلیل و تبیین اعتبارات هزینه‌ای بخش (برحسب برنامه- دستگاه اجرایی و...) -ردیف‌های متفرقه.....	۱۶
۹-۱- تحلیل و تبیین نماگرهای مالی بخش (رشد سالیانه- سهم برنامه‌ها- سهم فصل از امور بودجه عمومی).....	۲۰
۱۰-۱- تحلیل و تبیین اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌ای بخش.....	۲۳
۲- بررسی طرح‌ها و پروژه‌های ذیل فصول در هر بخش.....	۲۵
۱-۲- مهم‌ترین تنگناها و مشکلات اجرایی طرح‌ها و پروژه‌های بخش.....	۲۵
۲-۲- راهکارهای خروج از تنگناها در زمینه طرح‌ها و پروژه‌های بخش.....	۲۵
۳-۲- تعداد طرح‌ها و پروژه‌های بخش محیط‌زیست (تعداد طرح‌ها برحسب برنامه در دستگاه‌های اجرایی بخش).....	۲۶
۴-۲- نحوه تأمین مالی و طرح‌ها و پروژه‌های بخش.....	۲۶
۵-۲- تحلیل و تبیین اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای طرح‌ها و پروژه‌ها بخش برحسب برنامه و دستگاه.....	۲۷
۶-۲- طرح‌ها و پروژه‌هایی که در سال ۱۳۹۸ به بهره‌برداری رسیده‌اند.....	۳۱
۷-۲- طرح‌ها و پروژه‌هایی که در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ به بهره‌برداری می‌رسند.....	۳۴
منابع.....	۳۵

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: عملکرد شاخص‌های مهم مرتبط با بخش محیط‌زیست.....	۹
جدول ۲: هدف‌ها، راهبردها و اقدامات اجرایی	۱۲
جدول ۳: ردیف‌های درآمدی حاصل از خدمات و جرائم تخریب و آلودگی محیط‌زیست.....	۱۵
جدول ۴: مقایسه اعتبارات هزینه‌ای سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های تابعه مندرج در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه ۱۴۰۰.....	۱۶
جدول ۵: مقایسه اعتبارات هزینه‌ای بخش محیط‌زیست در قانون سال ۱۳۹۹ و لایحه سال ۱۴۰۰ به تفکیک برنامه.....	۱۷
جدول ۶: مقایسه اعتبارات متفرقه هزینه‌ای سازمان حفاظت محیط‌زیست مندرج در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه ۱۴۰۰.....	۱۸
جدول ۷: مقایسه اعتبارات درآمد اختصاصی بخش محیط‌زیست مندرج در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه ۱۴۰۰ ..	۱۸
جدول ۸: مقایسه ردیف‌های متفرقه بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور.....	۱۹
جدول ۹: مقایسه امور، فصل و برنامه‌های بخش محیط‌زیست- هزینه‌ای در لایحه بودجه ۱۴۰۰ در مقایسه با سال ۱۳۹۹.....	۲۱
جدول ۱۰: مقایسه اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست به تفکیک فصل و برنامه در لایحه بودجه ۱۴۰۰ در مقایسه با سال ۱۳۹۹.....	۲۲
جدول ۱۱: اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ در مقایسه با سال ۱۳۹۹.....	۲۴
جدول ۱۲: عناوین اصلاح شده طرح‌های بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰.....	۲۶
جدول ۱۳: تحلیل و تبیین اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌ای بخش برحسب طرح‌ها برنامه- دستگاه.....	۲۸
جدول ۱۴: عملکرد اهداف کمی مرتبط با اولویتهای ابلاغی سازمان حفاظت محیط‌زیست	۳۲
جدول ۱۵: تحقق مهم‌ترین شاخص‌های بخش محیط‌زیست در سال ۱۳۹۹ و همچنین بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ ...	۳۴

فهرست نمودار

عنوان	صفحه
نمودار ۱: مقایسه اعتبار بند ن تبصره ۶ در قانون بودجه ۱۳۹۹ و لایحه سال ۱۴۰۰.....	۱۴
نمودار ۲: مقایسه درآمدهای قابل تحقق قانون بودجه ۱۳۹۹ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور.....	۱۶
نمودار ۳: نسبت حقوق و مزایا به سایر هزینه‌ها بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور.....	۱۹
نمودار ۴: مقایسه ردیف‌های متفرقه در لایحه بودجه ۱۴۰۰ و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور.....	۲۰
نمودار ۵: سهم فصول مختلف در بخش به درصد.....	۲۹
نمودار ۶: مقایسه اعتبار فصول مختلف بخش.....	۳۰
نمودار ۷: مقایسه اعتبار طرح‌های بخش سال ۹۹ و لایحه ۱۴۰۰.....	۳۰
نمودار ۸: اعتبار طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ به تفکیک برنامه.....	۳۱

خلاصه مدیریتی

تخریب محیط‌زیست و بهره‌برداری غیراصولی و بیش از حد منابع در کشور ما نیز همانند بسیاری از کشورهای جهان در طی قرن‌های گذشته، شدید بوده و تسریع در این روند منجر به تشکیل نهادی بنام کانون شکاربانی و نهایتاً سازمان حفاظت محیط‌زیست و همچنین شورای عالی حفاظت محیط‌زیست در کشور شد.

مهم‌ترین وظائف این سازمان تحقق اصل پنجاهم قانون اساسی کشور (حفاظت از محیط‌زیست و تضمین بهره‌مندی صحیح و مستمر از آن) از طریق حفاظت از اکوسیستم‌های طبیعی کشور، ترمیم اثرات سوء گذشته در محیط‌زیست، پیشگیری و ممانعت از تخریب و آلودگی محیط‌زیست، ارزیابی ظرفیت قابل تحمل محیط در جهت بهره‌وری معقول و مستمر از منابع، برخورد فعال با زمینه‌های بحرانی مسائل محیط‌زیستی منطقه‌ای با استفاده از همکاری کشورهای همجوار و همکاری بین‌المللی، تهیه و تدوین ضوابط و استانداردهای زیست‌محیطی و ... تشکیل شده است که حوزه‌های اجرایی پرچالش و بسیار دشوار حاکمیتی، به‌ویژه در خصوص کنترل آلودگی‌ها (هوا و آب)، پسماندها و حفاظت حیات وحش محسوب می‌شود.

لزوم توجه به اجرای سیاست‌ها و اقدامات حفاظتی و حمایت از منابع محیط‌زیستی و ایجاد عزم جدی و همه‌جانبه در میان سازمان‌ها، نهادهای دولتی و غیردولتی و جوامع و بهره‌برداران نیز همانند سایر کشورها امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. به این منظور و برای تحقق اهداف مذکور، در قالب قانون بودجه سنواتی از محل منابع عمومی دولت، اعتباراتی به سازمان حفاظت محیط‌زیست و واحدهای تابعه آن (پژوهشکده حفاظت محیط‌زیست و توسعه پایدار و دانشکده محیط‌زیست)، اختصاص می‌یابد. ماهیت این منابع به‌صورت اعتبارات هزینه‌ای و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای است که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ به ترتیب و در مجموع مبلغ ۱۲۵۸۸ میلیارد ریال (با حدود ۹۱ درصد رشد در مقایسه با سال ۹۹) و ۵۰۰۰ میلیارد ریال (در قالب ۱۷ فقره طرح تملکی با بالغ بر ۸۱,۴ درصد رشد نسبت به مصوب سال ۱۳۹۹)، است.

از نکات برجسته بودجه‌ای بخش و از مهم‌ترین تحولات در طرح‌های تملک دارایی سرمایه‌ای آن می‌توان از ایجاد طرح مستقل (با تفکیک پروژه‌های مرتبط از طرح پادار پیشین) با عنوان «تأمین تجهیزات یگان حفاظت (محیط‌بانان) و اطفای حریق مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست» با پیش‌بینی بیشترین اعتبار (معادل ۱۴۵۸ میلیارد ریال) و بیشترین افزایش، نام برد.

۱- بررسی، تحلیل و تبیین فعالیت‌های بخش، منابع و مصارف آن

۱-۱- مقدمه

در خلال دو سده گذشته خصوصاً نیم قرن اخیر، فعالیت‌های انسان در کره زمین از چنان ابعادی برخوردار شده است که آثار و پیامدهای آنها بیش از پیش بقای او و سایر زیست‌مندان را در معرض انواع تهدیدها قرار داده و بسیاری از نظام‌های طبیعی با قدمت میلیون‌ها ساله را در معرض انواع مخاطرات قرار داده است. فروافت ذخایر آبزیان، تخریب و نابودی جنگل‌ها و پوشش‌های گیاهی طبیعی (مراتع، بیشه‌زارها و ...)، فرسایش شدید خاک، گسترش بیابان‌ها، افزایش میزان گازکربنیک جو و افزایش درجه حرارت زمین، افت سفره‌های آب زیرزمینی، آلودگی شدید هوا، خاک و آب‌های سطحی و زیرزمینی و غیره بحران‌هایی هستند که با ابعاد مختلف در سطوح محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی با شدت و ضعف‌هایی تمامی جوامع مهم از توسعه یافته و در حال توسعه را تحت تأثیر قرار داده و به عنوان مهم‌ترین مسائل و معضلات جامعه جهانی در آستانه هزاره سوم خودنمایی می‌کنند.

روند رو به افزایش معضلات و مخاطرات محیط‌زیستی در چند سال اخیر باعث شده است تا موضوع حفاظت از محیط‌زیست، بیش از پیش و به تدریج در کانون توجه دولت‌ها، از جمله دولت تدبیر و امید قرار گیرد و به همین دلیل نیز در برنامه ششم توسعه، توجه ویژه‌ای به محیط‌زیست معطوف شده است که بازتاب آن را می‌توان در مفاد متعدد قانون برنامه ششم توسعه، به‌ویژه در ماده (۲) مشاهده کرد. مطابق ماده (۲) مزبور، محیط‌زیست به‌عنوان موضوع خاص و راهبردی برنامه تعیین شده و یکی از اصول و جهت‌گیری‌های بنیادین دولت دوازدهم محسوب گردیده و بر این اساس، ایجاد بسترهای لازم برای پایدارسازی محیط‌زیست یک اولویت جدی قلمداد شده است.

افزون بر این در سایر مفاد برنامه ششم از جمله مفاد ماده ۳۸ این قانون بر جنبه‌های مختلفی از حفاظت از محیط‌زیست تأکید شده است. در بررسی ماده ۳۸ قانون برنامه ششم توسعه که به اجرای برخی تکالیف محیط‌زیستی دولت و کلیه دستگاه‌های اجرایی مرتبط تأکید دارد مؤید این مهم است که موضوعاتی نظیر گرد و غبار، پسماند، پساب، تالاب‌های کشور، حفاظت و صیانت از عرصه‌های جنگلی و مرتعی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است و حجم وظایف و مسئولیت‌های سازمان حفاظت محیط‌زیست به‌عنوان متولی اصلی تحقق اهداف اصل پنجاهم قانون اساسی، افزایش کمی و کیفی داشته است.

با توجه به رویکرد زیست‌محیطی دولت و اهتمام ایشان به ارتقا جایگاه محیط‌زیست در کشور، گزارش حاضر نیز به بیان مهم‌ترین اولویت‌های کاری و منابع اعتباری پیش‌بینی شده در حوزه محیط‌زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ و مقایسه ابعاد مختلف آن با قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور می‌پردازد.

۱-۲- تحلیل و تبیین مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی یا اجتماعی بخش و پیش‌بینی آن در سال

۱۴۰۰

با توجه به فرابخشی بودن موضوع محیط‌زیست و اثرات اقدامات بخش‌های مختلف بر آن، می‌توان برخی از آنها را به شرح زیر برشمرد:

تحولات جمعیتی و تأثیر آن بر محیط‌زیست

به موازات افزایش جمعیت کشور و به تبعیت از سیاست‌های توسعه صنعتی، رشد شهرنشینی در کشور و پراکنش جمعیت در پهنه کشور طی سال‌های اخیر دگرگون شده است. گسترش شهرنشینی و شهرگرایی در ایران به مانند بسیاری از جوامع در حال توسعه نشأت گرفته از روابط، مناسبات و ساختارهای تولیدی و اقتصادی و نهایتاً الزامات و ضرورت‌های توسعه نیست، چراکه بخش اعظم افزایش جمعیت شهری کشور از مهاجرپذیری یا تغییر موقعیت روستا به شهر و یا جذب و ادغام روستاها در شهر است. به این ترتیب، پیامدهای تمرکز جمعیت و فعالیت در کانون‌های شهری بدون توجه به ظرفیت تحمل این مناطق طیف گسترده‌ای از معضلات زیست‌محیطی و اجتماعی را در کشور، به‌ویژه کلانشهرهای کشور رقم زده است که از نمونه‌های آنها می‌توان به تشدید آلودگی‌های آب و هوا خصوصاً در کلانشهرها، حاشیه‌نشینی، بلعیده شدن بسیاری از اراضی مرغوب کشاورزی توسط بخش مسکن و فعالیت‌های صنعتی، تشدید ناهنجاری‌های اجتماعی در جوامع حاشیه‌نشین اشاره کرد که این پدیده‌ها در صورت عدم اتخاذ تدابیر مناسب می‌توانند زمینه‌ساز بروز انواع ناپایداری‌های اجتماعی و زیست‌محیطی در آینده شوند.

از سوی دیگر در خلال چند دهه گذشته، به دلیل بهره‌برداری‌های بی‌رویه از منابع طبیعی و محیط زیستی، به‌ویژه منابع آب بسیاری از اراضی کشاورزی روستایی از سودمندی خارج شده و توانایی نگه‌داشت جمعیت را ندارند. زمانی که این سامانه‌های طبیعی روبه زوال می‌روند، مردم در این نواحی ناچار به مهاجرت می‌شوند و موجی از آوارگان محیط زیستی را پدید می‌آورند.

فعالیت‌های کشاورزی

گسترش اراضی کشاورزی بدون توجه به میزان آب قابل برنامه‌ریزی و قابلیت‌های سرزمین، تخریب سفره‌های آب زیرزمینی، هدررفت منابع آب و نابودی بسیاری از دشت‌ها، فرونشست، تخریب پوشش گیاهی، گسترش کانون‌های گرد و غبار و فرسایش خاک (ناشی از توسعه اراضی کشاورزی در دیم‌زارها و اراضی شیب‌دار)، موجب ناپایداری این منابع و کاهش تولید شده و کیفیت خاک و توان تولید آن‌ها را به دنبال داشته است. از طرف دیگر کاربرد بی‌رویه نهاده‌های کشاورزی، به‌ویژه کود و انواع سموم شیمیایی در چند دهه اخیر روند آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی را نیز تشدید کرده است. بر این اساس، باید تأکید کرد پایداری تولید کشاورزی و

ارتقای امنیت غذایی منوط به حفظ و یا ارتقاء کیفیت خاک ۱۸,۵ میلیون هکتار اراضی قابل کشت یا زیر کشت موجود است.

فعالیت‌های صنعتی

تجربه صنعتی چند دهه گذشته کشور نشان می‌دهد که در فرایند مکان‌یابی، انتخاب نوع فناوری و نحوه مدیریت مصرف انرژی و منابع، مدیریت ضایعات و پسماندها، ملاحظات محیط زیستی، آن‌گونه که باید، مورد توجه قرار نگرفته است. به همین دلیل نیز مصرف منابع انرژی، مواد خام و همچنین انتشار ضایعات و پسماندهای ناشی از فعالیت‌های صنعتی در کشور در مقایسه با کشورهای توسعه یافته و همچنین برخی از کشورهای در حال توسعه در سطح بالاتری قرار دارد.

بر اساس آخرین گزارش ترازنامه انرژی در سال ۱۳۹۵، میزان انتشار آلاینده‌های گازی و گازهای گلخانه‌ای ناشی از فعالیت‌های بخش صنعت حدود ۹۹,۰۵ میلیون تن است که این مقدار حدود ۱۴ درصد کل انتشار گازهای گلخانه‌ای و آلاینده هوا ناشی از مصرف انرژی را شامل می‌شود. علاوه بر انتشار گازهای گلخانه‌ای سالانه حجم زیادی از پساب‌های صنعتی نیز وارد آب‌های سطحی و زیرزمینی می‌شوند. این پساب‌ها طیف گسترده‌ای از مواد شیمیایی و آلاینده را شامل می‌شوند که می‌توانند مشکلات زیست‌محیطی متعددی را در منابع آبی، به‌ویژه آب‌های زیرزمینی به وجود آورند. بر اساس مطالعات طرح جامع آب، پیش‌بینی شده است که میزان برداشت آب برای مصارف صنعتی در سال ۱۴۰۰ به ۲,۱ میلیارد مترمکعب و میزان پساب برگشتی نیز به رقم بیش از یک میلیارد مترمکعب برسد که رقم بسیار قابل توجهی است.

عدم اتخاذ تدابیر لازم برای کاهش بارگذاری‌های فعالیت صنعتی در نواحی دارای تراکم بالا و فاقد توان اکولوژیکی از یک سو فشارهای بسیار زیادی را بر محیط‌زیست این مناطق وارد کرده و از سوی دیگر نیز، انباشتی ناشی از سرمایه‌گذاری‌های گذشته باعث جذب و ازدحام هر چه بیشتر جمعیت به این مناطق شده و این دور و تسلسل باطل می‌تواند به تشدید حاشیه‌نشینی و بروز طیف گسترده معضلات زیست‌محیطی و بحران‌های اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی منتهی شود.

تنوع زیستی

شرایط کوهستانی (توپوگرافیک) حاکم بر کشور و همچنین تفاوت زیاد عرض جغرافیایی باعث شده‌اند تا این سرزمین وسیع از اقلیم‌های متنوعی برخوردار شده و شرایط مناسبی را برای استقرار انواع زیست‌بوم‌های خشکی و آبی فراهم کند. طی چند دهه گذشته تنوع زیستی کشور در تمام زیست‌بوم‌ها رو به کاهش است و اغلب مؤلفه‌ها و شاخص‌های بوم‌شناختی در حوزه آب، خاک، هوا و تنوع زیستی با سیر نزولی مواجه شده به طوری

که زیست‌بوم‌های طبیعی کشور را با بحران‌ها و تهدیدهای متعددی روبه‌رو کرده است که پیامدهای آن کاهش نگران‌کننده تنوع زیستی در کشور است.

مقایسه و بررسی تطبیقی مناطق تحت حفاظت در کشورهای مختلف جهان تفاوت‌های زیادی را نشان می‌دهد. مساحت این مناطق بر اساس شرایط جغرافیایی، اقلیمی، بوم‌شناختی و اقتصادی در کشورهای متفاوت است. بر اساس گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۱۸، میانگین این شاخص در جهان در سال ۲۰۱۷، عنوان درصدی از مناطق خشکی ۱۴,۴ و درصد از زیست‌بوم‌های آبی ۱۱,۴ عنوان شده است. این نسبت در ایران برای درصد از نواحی خشکی معادل ۸,۶ و برای زیست‌بوم‌های آبی به عنوان درصدی از آب‌های سرزمینی معادل ۰,۸ درصد عنوان شده است که این سطح به میزان قابل توجهی کمتر از میانگین جهانی و میانگین سایر کشورهای منتخب است.

منابع طبیعی

از ۱۶۲,۲ میلیون هکتار خشکی‌های کشور ۸۲,۸ درصد آن را منابع طبیعی تجدیدشونده تشکیل می‌دهند که حدود ۱۴,۳ میلیون هکتار جنگل‌ها، ۸۴,۸ میلیون هکتار مرتع، ۳۲,۶ میلیون هکتار اراضی بیابانی و ۲۸,۸۵ میلیون هکتار آن را سایر اراضی (کشاورزی، شهری و مسکونی و صنعتی و غیره) تشکیل می‌دهند.

جنگل‌ها

در ایران نیز به مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه به دلایل مختلف از جمله وضعیت نامناسب اقتصادی و اجتماعی ساکنان عرصه‌های طبیعی کشور، ضعف مدیریت و... تخریب منابع طبیعی کشور، به‌ویژه جنگل‌ها روند فزاینده‌ای یافته است. علی‌رغم تأکید برنامه‌های توسعه کشور، به‌ویژه در برنامه ششم توسعه بر توقف بهره‌برداری چوبی از جنگل‌ها و حفاظت کارآمدتر از منابع طبیعی، روند تخریب جنگل‌های کشور همچنان ادامه دارد. در حال حاضر، بر اساس آخرین آمار و اطلاعات اعلام شده از سوی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، مساحت پوشش جنگلی کشور حدود ۱۴,۲ میلیون هکتار اعلام شده است که این سطح حدود ۸,۶ درصد مساحت کشور را شامل می‌شود.

مشکلات و مسائل مرتبط با جنگل‌های کشور، از دو بعد بخشی و فرابخشی قابل بررسی هستند. مسائلی مانند عدم ثبات اقتصادی، فقر اقتصادی و معیشتی بودن جوامع روستایی و وابستگی شدید آنان به منابع جنگلی، گستره و پراکندگی جنگل‌ها و جوامع روستایی، ویژگی‌های طبیعی کشور و... به عنوان مسائل فرابخشی مطرح بوده که اثرات شدیدی را بر جنگل‌ها برجای گذارده‌اند. از مسائل بخشی می‌توان به ضعف مدیریت، مشکلات ساختاری و تشکیلاتی، ناهماهنگی‌های درون بخشی و غیره اشاره کرد.

مراتع

طبق آخرین برآوردها وسعت مراتع کشور از سوی سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور حدود ۸۴,۸ میلیون هکتار اعلام شده است که حدود ۵۲,۳ درصد مساحت کشور را شامل می‌شود. از مجموع مراتع کشور، ۱,۷ میلیون هکتار مراتع شمال کشور و ۸۳,۱ میلیون هکتار در سایر مناطق کشور قرار دارند.

طی سال‌های گذشته به دلیل چرای بی‌رویه، بسیاری از مراتع کشور به شدت در معرض تخریب و فرسایش خاک قرار گرفته‌اند. بر اساس آخرین آمار معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی، جمعیت دامی کشور حدود ۱۲۴ میلیون واحد دامی است که حدود ۸۳ میلیون واحد دامی آن وابسته به مراتع کشور است. این در حالی است که این مراتع تنها می‌توانند خوراک حدود ۳۷ میلیون واحد دامی را در مدت ۷ ماه یا ۲۴/۶ میلیون واحد دامی را در مدت یک سال تأمین کنند، در حالی که در حال حاضر حدود ۲/۲ برابر بیش از ظرفیت مجاز از مراتع کشور بهره‌برداری می‌شود.

فرسایش خاک و بیابان‌زایی و افزایش آسیب‌پذیری در برابر بلایای طبیعی به‌ویژه سیل

بهره‌برداری بی‌رویه از اراضی کشاورزی، مرتعی و جنگلی در طی چند دهه گذشته باعث شده است تا فرسایش خاک در ایران به میزان قابل توجهی افزایش پیدا کند، به طوری که میزان این فرسایش از ۵۰۰ میلیون تن در سال ۱۳۳۰ به حدود ۲,۲ میلیارد تن در سال ۱۳۷۰ رسید. آخرین آمارها نیز از فرسایش ۲,۵ میلیارد تن در سال (۱۶/۷ تن در هکتار) حکایت دارد.

از طرف دیگر بالغ بر ۸۸/۷ درصد از گستره کشور تحت تأثیر پدیده بیابان‌زایی قرار دارد که سطح آن بالغ بر ۱۴۳ میلیون هکتار محاسبه شده است. در سال‌های اخیر به دلیل فعالیت‌های انسانی و تغییرات اقلیمی از جمله خشکسالی، پدیده بیابان‌زایی در کشور به ابعاد نگران‌کننده‌ای رسیده است. ایران ۱/۲ درصد از خشکی‌های جهان و ۳/۰۸ درصد مناطق بیابانی جهان را در خود جای داده است. اگرچه بر اساس آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی ۳۲/۵ میلیون هکتار از اراضی کشور بیابان اطلاق می‌شود، اما در تقسیم‌بندی‌های اکوسیستمی، ۴۳/۷ میلیون هکتار آن در زمره اکوسیستم بیابانی است. حدود ۲۰ میلیون هکتار از این اکوسیستم تحت تأثیر فرسایش بادی قرار دارد و حدود ۶/۴ میلیون هکتار آن در محدوده کانون‌های بحرانی هستند.

انرژی و انتشار گازهای گلخانه‌ای و آلاینده

بر اساس اطلاعات موجود، کل مصرف نهایی انرژی^۱ در کشور در سال ۱۳۷۰ برابر ۴۴۵,۸ میلیون بشکه معادل نفت خام بوده است که با نرخ رشد سالانه ۵,۱۱ درصد به ۱۳۷۱,۱ میلیون بشکه معادل نفت خام در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. با افزایش مصرف انرژی در ایران، سرانه انتشار گازهای گلخانه‌ای نیز طی دوره ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵ افزایش یافته و از ۱۴۲۱ کیلوگرم با نرخ رشد سالانه ۴/۲ درصد به ۷۳۲۹,۳ کیلوگرم در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. مشاهده می‌شود که سرانه مقدار انتشار دی‌اکسید کربن ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی در ایران طی چهار دهه گذشته بیش از ۵ برابر شده است.

در مجموع میزان انتشار دی‌اکسید کربن و مصرف انرژی ایران مانند کشورهای توسعه یافته است، اما میزان تولید ثروت آن به مانند این کشورها نبوده و از مصرف غیربهرینه آن حکایت دارد. برای مثال، ایران برای هر واحد تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۲۰۱۰ بیش از ۱۳ برابر کشور نروژ و فرانسه و بیش از ۵ برابر ژاپن دی‌اکسید کربن تولید می‌کند، لذا در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های توسعه سرزمینی باید به این موضوعات توجه شود.

ایران از منظر مصرف انرژی به منظور تولید کالاها و خدمات وضعیت مطلوبی نداشته و در زمره کشورهای با شدت مصرف انرژی بالا قلمداد می‌شود. بر این اساس، شدت انرژی در ایران نه تنها در مقایسه با کشورهای نفت‌خیز بسیار بالاتر است، بلکه از برخی مناطق مانند آمریکای شمالی، آفریقا و خاورمیانه نیز بیشتر است. در سال ۲۰۱۵ در سطح جهان شدت مصرف نهایی انرژی برای تولید هر ۱۰۰۰ دلار (به قیمت نرخ ارز) معادل ۰,۱۱ تن معادل نفت خام بوده است، در حالی که این رقم در ایران ۰,۳۴ (بیش از ۳ برابر) بوده است.

بر اساس برآوردهای بانک جهانی در سال ۲۰۱۵، مجموع هزینه‌های تخریب محیط‌زیست ۱۹,۲ درصد درآمد ناخالص ملی (GNI)^۲ ایران اعلام شده است. با توجه به اینکه اقتصاد ایران به شدت وابسته به سوخت‌های فسیلی است، لذا بیشترین سهم این هزینه‌ها به بخش انرژی اختصاص دارد که مقدار آن معادل ۱۶,۹ درصد درآمد ناخالص ملی است.

۱. انرژی نهایی عبارت است از هر نوع انرژی (اعم از اولیه و ثانویه) که پس از کسر تلفات توزیع و مقادیر ذخیره شده، برای خرید در دسترس مصرف‌کننده قرار می‌گیرد، مانند بنزین موجود در جایگاه‌های فروش یا برقی که در دسترس خانوار قرار می‌گیرد. انرژی نهایی در نقطه مصرف به انرژی مفید تبدیل می‌شود.

2. Gross National Income

پسماندها

کمبود زمین و نبود اراضی مناسب برای دفع ضایعات، یکی دیگر از مشکلات عمده دفع مواد زاید کشور از جمله در استان‌های شمالی کشور و حتی کلانشهر تهران است. سالانه حدود ۱۵ میلیون تن پسماندهای خانگی در کشور تولید می‌شود که بیشتر آنها به صورت غیراصولی در محیط‌زیست دفع می‌شوند. استان تهران با تولید حدود ۳۸۹۶ هزار تن پسماندهای شهری (حدود ۱۰ درصد) بیشترین میزان تولید زباله را به خود اختصاص داده و استان‌های ایلام و قم نیز با تولید زباله ۹۱ و ۳۴۱ تن کمترین میزان تولید زباله را به خود اختصاص داده‌اند. مقایسه میانگین سرانه تولید زباله در ایران با کشورها و مناطق مختلف جهان در سال ۲۰۱۲ و پیش‌بینی سال ۲۰۲۵ نیز مبین افزایش تولید زباله در ایران و بسیاری از مناطق جهان است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیش از ۷۰ درصد از زباله‌های شهری کشور را زباله‌های آلی تشکیل می‌دهند.

تالاب‌ها

از مهم‌ترین عوامل فرایندهای تخریب تالاب‌های کشور می‌توان به کاهش آب ورودی به تالاب‌ها از منابع آب سطحی و زیرزمینی حوزه آبخیز و دشت‌های اطراف تالاب‌ها (عدم تأمین حبابه زیست‌محیطی تالاب‌ها) اشاره کرد. همچنین، در اثر اجرای پروژه‌های سدسازی و انتقال بین‌حوزه‌ای، توسعه کشاورزی سنتی و بهره‌وری پایین آن، به‌ویژه با تغییر کاربری اراضی تالابی، اجرای طرح‌های توسعه‌ای و زیربنایی بزرگ مثل صنایع فولاد، راه‌سازی، پتروشیمی، پالایشگاه و در محدوده‌های اثرگذار تالاب‌ها؛ ورود انواع آلاینده‌های بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی گسیل شده از مزارع کشاورزی، شهرها و آبادی‌ها و صنایع و رسوبات ناشی از فرسایش خاک در بالادست تالاب‌ها، تغییر اقلیم و خشکسالی حاکم بر کشور ناشی از کاهش بارش‌ها، تغییر الگوی بارش از برف به باران و افزایش دما، ضعف و نارسایی ساختار مدیریتی و عدم رعایت حریم تالاب‌ها برای استقرار فعالیت‌ها و عوامل بی‌شمار دیگری را برشمرد که زمینه‌ساز بسیاری از بحران‌های دیگر مانند مهاجرت‌های بی‌رویه، ایجاد کانون‌های انتشار گردوغبار اشاره کرد. خشکیدگی و کاهش سطح بسیاری از تالاب‌های کشور از جمله دریاچه ارومیه، بختگان، هامون و... به ابعاد نگران‌کننده‌ای رسیده است.

طوفان‌های گردوغبار

در سال‌های اخیر خشک شدن تالاب‌های داخلی عراق و رها شدن اراضی کشاورزی در این کشور و همچنین در سوریه سبب شد تا عرصه‌های جدید تولید و انتشار غبار در عراق و سوریه گسترش یابند. همچنین دریاچه فراتسور ارومیه حدود ۹۰ درصد از مساحت خود را طی سال‌های اخیر، به‌ویژه از سال ۱۳۷۷ از دست داده است. این پدیده باعث بیابان‌زایی، ایجاد تپه‌های شنی و طوفان‌های گردوغبار در این منطقه شده است.

همچنین خشکسالی طولانی در بازه‌های زمانی مختلف و کاهش نزولات جوی در سیستان و بلوچستان باعث خشکیدگی دریاچه هامون شد. در نتیجه، تعداد رخداد‌های طوفان‌های گردوغبار و تعداد روزهای آلوده به گردوغبار به میزان قابل توجهی افزایش و وقوع شاخص طوفان گردوغبار از ۱۰ و ۱۳ روز طی دوره ۱۹۹۸-۱۹۹۰ به ۵۴ و ۸۸ روز طی دوره ۲۰۰۴ افزایش یافت.

مناطق ساحلی و دریایی

مناطق ساحلی ایران نیز به مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه طی چند دهه گذشته در نتیجه ازدیاد جمعیت، انتشار انواع آلاینده‌های ناشی از اکتشاف و بهره‌برداری از منابع نفت و گاز، انتشار حجم زیادی از زباله‌های جامد و فاضلاب‌های صنعتی در این سواحل، معضلات زیست‌محیطی گسترده‌ای را در این مناطق به وجود آورده است. یکی از بزرگ‌ترین روندهای تأثیرگذار بر دریای خزر و سواحل شمالی، عدم رعایت حریم دریا است؛ لذا رعایت حریم سواحل دریای خزر در بارگذاری‌های فعالیت‌ها و جمعیت در حاشیه دریای خزر در سیاست‌ها و برنامه‌های آمایش سرزمین بسیار ضروری است.

در خصوص خلیج فارس نیز با توجه به محدود بودن نزولات جوی و رودخانه‌های ورودی به آن و بالا بودن درجه حرارت سبب شده است که تقریباً به صورت دریای نیمه بسته عمل کند. منابع اکولوژیکی سواحل جنوب عمدتاً شامل پوشش‌های گیاهی جنگلی و مرتعی است. به علت کمبود نزولات جوی و عدم وجود خاک حاصلخیز و همچنین عوامل انسانی، پوشش گیاهی این سواحل تنک است و منابع جنگلی و مرتعی آن به صورت پراکنده مشاهده می‌شوند، اما تنوع زیستی آبی آن بسیار متنوع است. بر اساس اطلاعات موجود سالانه حدود ۱۲ هزار شناور اقیانوس‌پیما و ۶ هزار لنج در آب‌های خلیج فارس تردد می‌کنند که مواد زائد این شناورها شامل محموله آب توازن ناشی از شستشوی مخازن، ضایعات موتورخانه‌ها، زباله و پساب شناور و فاضلاب به صورت مستقیم در این دریاها تخلیه می‌شوند. علاوه بر این تخلیه و انتشار مواد نفتی حاصل از فعالیت‌های اکتشاف، بهره‌برداری و بعضاً تصادم‌های دریایی و همچنین تخلیه حجم زیادی از تلخاب‌های حاصل از تصفیه‌خانه‌های نمک‌زدایی آب در منطقه، به همراه فاضلاب‌های حاصل از کانون‌های جمعیتی و صنعتی مستقر در خشکی سالانه باعث تخلیه حجم بسیاری از ضایعات و پسماندهای جامد و مایع در این نواحی ساحلی و دریایی می‌شود که در نتیجه بر اساس گزارش سازمان حفاظت محیط‌زیست، خلیج فارس حدود ۴۰ درصد آلوده‌تر از سایر دریاهای جهان است.

صنایع کلیدی مستقر در سواحل جنوبی کشور، شامل پالایشگاه‌های نفت، مجتمع‌های پتروشیمی و نیز واحدهای نمک‌زدا (آب‌شیرین‌کن)، نیروگاه‌ها، به‌علاوه صنایع سبکی نظیر تولیدات زراعی و دامی و فراورده‌های غذایی و آشامیدنی در زمره مهم‌ترین عوامل انتشار انواع آلاینده‌ها به مناطق ساحلی و دریایی در این منطقه

محسوب می‌شوند. بخش زیادی از پروتئین کشور و همچنین بخش زیادی از اشتغال و معیشت جوامع ساحل‌نشین از مناطق ساحلی و دریایی تأمین می‌شود و پایداری این جوامع به کارکرد و پایداری دریاها و سواحل کشور بستگی دارد.

۱-۳- تحلیل و تبیین نماگرهای عملکردی بخش

به منظور پیشبرد راهبردها و سیاست‌های برنامه ششم در چارچوب مفاد و احکام آن و همچنین سند فرابخش محیط‌زیست در برنامه ششم توسعه، شاخص‌های کمی برای نظارت و پایش اجرای این اسناد در برنامه پنجم و ششم توسعه پیش‌بینی شد. هر چند بررسی روندها و تحولات محیط زیستی کشور طی سال‌های یاد شده تا حدودی نگران‌کننده بوده است، اما با توجه به هدف‌گذاری‌های انجام شده ظرفیت‌های مناسبی برای تقویت و توانمندسازی محیط‌زیست کشور در برنامه پنجم و به‌ویژه برنامه ششم ایجاد شد که بازتاب آنها در برخی از شاخص‌های مرتبط بازتاب یافته است. در جدول ۱ خلاصه عملکرد شاخص‌های مهم مرتبط با بخش محیط‌زیست در مقاطع مختلف آمده است.

جدول ۱: عملکرد شاخص‌های مهم مرتبط با بخش محیط‌زیست

عملکرد		ابتدای انقلاب	واحد	عنوان شاخص
عملکرد تا پایان ۱۳۹۸	تا سال ۱۳۹۲			
۸۸۰	۳۸۰		طرح	تهیه و اجرای طرح جامع مدیریت پسماندهای شهری
۵۱۰	۳۴۷		صنعت	صنایع دارای سیستم پایش آنلاین
۲۶۶	۱۸۲		ایستگاه	احداث ایستگاه‌های پایش کیفیت منابع زیستی
۱۴۰	۰		میلیون لیتر در روز	میزان تولید روزانه سوخت بنزین و گازوئیل یورو ۴ در کشور
۱۲۴	۶۴	۲	منطقه	تعداد مناطق دارای طرح‌های توجیهی - تفصیلی
۱۸,۴۷	۱۷,۰۸	۸,۴۹	میلیون هکتار	وسعت مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان
۱۹	۲	۱	گونه	حفاظت از گونه‌های در معرض تهدید و خطر
۱۷	۳		تالاب	تالاب‌های دارای برنامه مدیریت زیست بومی
۱۷	۰	۰	مجموعه تالاب	تعیین حقابه زیست‌محیطی تالاب‌ها
۱۲۷۱,۵۳	۱۲۷۰,۴۲	۱۲۷۴,۱	متر	تراز آبی دریاچه ارومیه
۴,۶۴۳	۲,۴۰۳		هزار نفر ساعت	اجرای برنامه‌های آموزش محیط‌زیست
۹۴۶	۶۲۴		تشکل	تشکل‌های زیست‌محیطی فعال

منبع: سازمان حفاظت محیط‌زیست ۱۳۹۹- گزارش عملکرد دولت ۱۱ و ۱۲

- از مهم‌ترین تحولات شاخص‌های مورد اشاره در جدول می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- حفاظت از منابع پایه زیستی از جمله تعیین حقایق تالاب‌ها، تدوین و اجرای برنامه مدیریت زیست‌بوم از تعداد ۳ تالاب در سال ۱۳۹۲ به ۱۷ تالاب در سال ۱۳۹۸ رسیده است.
 - حفاظت از گونه‌های در معرض تهدید و خطر از ۲ گونه در سال ۱۳۹۲ به ۱۹ گونه مختلف در سال ۱۳۹۸ ارتقاء یافته است.
 - تهیه و اجرای طرح جامع مدیریت پسماندهای شهری از تعداد ۳۸۰ شهر در سال ۱۳۹۲ به ۸۸۰ طرح/شهر در سال ۱۳۹۸ افزایش یافته است.
 - به منظور بهبود وضعیت هوای شهرها و کاهش آلودگی آنها، میزان تولید روزانه سوخت بنزین و گازوئیل یورو ۴ در کشور که به‌واقع از سال ۱۳۹۵ مورد توجه جدی این دولت قرار گرفته بود در پایان سال ۱۳۹۸ به میزان روزانه ۱۴۰ میلیون لیتر رسیده است.
 - تراز آبی دریاچه ارومیه که تا سال ۱۳۹۲ به سرعت رو به افول بود و نگرانی‌های بسیاری در خصوص خشک شدن کامل آن وجود داشت در سال ۱۳۹۸ تراز افزایشی به خود گرفت و اکنون به حدود ۱۲۷۲ متر رسیده است.

۱-۴- چالش‌ها، تنگناها و مسائل اساسی در بخش

چالش‌های فرابخشی محیط‌زیست

- افزایش بحران زیست‌محیطی فرامرزی از جمله افزایش شدت و فراوانی طوفان‌های گرد و غبار و افزایش آلودگی مناطق ساحلی و دریایی؛
- توزیع ناموزون جمعیت و فعالیت در پهنه سرزمین و عدم توجه به توان بوم‌شناختی سرزمین برای بارگذاری جمعیت و فعالیت و در نتیجه تمرکز جمعیت در برخی مناطق و تشدید ناپایداری‌ها در آنها؛
- تفکرات بخشی حاکم بر دستگاه‌های اجرایی و بی‌توجهی به ملاحظات زیست‌محیطی در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های اثرگذار بر محیط‌زیست؛
- عدم اجرای درست و شفاف قوانین و اغلب برخورد سلیقه‌ای با متخلفان و متجاوزین به منابع پایه و محیط زیستی، طبیعی و سهولت بهره‌برداری غیرمجاز از آنها؛
- عدم ثبات و پایداری سیاست‌ها و راهبردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و در نتیجه آنها تشدید بحران‌های اقتصادی و اجتماعی و محیط زیستی کشور؛
- کمبود منابع آب کشور و بحرانی شدن آن در بسیاری از مناطق کشور به دلیل بهره‌برداری‌های غیراصولی، نامتوازن و از طرف دیگر گسترش آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی؛
- گسترش کانون‌های گرد و غبار داخلی و منطقه‌ای؛

- افزایش آلودگی هوای کلان شهرها و سایر شهرهای بزرگ؛
- عدم استقرار کامل نظام ارزیابی و کنترل آثار زیست محیطی در طرح های توسعه ای و تولیدی کشور؛
- تخریب و آلودگی منابع طبیعی تجدیدشونده و گسترش بیابان در کشور؛
- عدم هماهنگی بین دستگاه های اجرایی و تفکرات بخشی حاکم بر آنها و در نتیجه آن عدم انسجام سازمانی و نبود حکمرانی مطلوب محیط زیستی؛
- کم آگاهی و فقر اقتصادی حاکم بر جوامع، به ویژه جوامع روستایی و معیشتی بودن اقتصاد اغلب خانوارها؛
- کمبود اطلاعات و شناخت از زیست بوم های حیات بخش و فرایندهای بوم شناختی حاکم بر آنها؛
- نارسایی نقشه ها، آمار و اطلاعات به هنگام؛
- توسعه شهرنشینی، صنعتی و توسعه کاربری های ناسازگار با محیط زیست؛
- تأکید بر جنبه های بهره برداری و کم توجهی به جنبه های حفاظتی محیط زیست؛
- عدم توجه کافی به ملاحظات زیست محیطی در مکان یابی فعالیت های توسعه و بی توجهی به محدودیت های آبی؛
- الگوهای تولید و مصرف ناسازگار با محیط زیست و منابع آب.

چالش های بخشی محیط زیست

- مشکلات پایش و نظارت دقیق بر تولید و انتشار آلاینده های منابع زیستی؛
- ضعف و نارسایی ارتباطات افقی و عمودی در بدنه سازمان حفاظت محیط زیست؛
- نبود راهبردهای مشخص برای پیشبرد فعالیت های تحقیقاتی در زمینه محیط زیست و عدم به کارگیری نتایج تحقیقات؛
- ضعف و نارسایی در تبدیل یافته های تحقیقاتی به سیاست ها و برنامه های اقدام؛
- کمبود اطلاعات و شناخت از فرایندهای حاکم بر محیط زیست کشور؛
- عدم مستندسازی و ارائه گزارش های مستند به مراجع تصمیم گیر و تصمیم ساز؛
- ضعف و نارسایی نظام آمار و اطلاعات محیط زیستی؛
- ضعف در اجرای نظارت بر ارزیابی راهبردی محیط زیست موضوع بند (الف) ماده ۳۸ قانون برنامه ششم؛
- عدم تکمیل فرایند تعیین ارزش اقتصادی زیست بوم ها و منابع زیستی؛
- ضعف در اعمال فرایندهای حفاظت، ارزیابی، پایش، احیاء و نظارت بر بهره برداری از اجزای تنوع زیستی؛
- عدم وجود بانک های اطلاعاتی به روز و کارآمد بخشی و فرابخشی محیط زیست کشور.

۱-۵- جهت‌گیری‌ها، راهبردها و سیاست‌های بخش، تعیین شده در بخشنامه بودجه ۱۴۰۰

بودجه سال ۱۴۰۰ اگرچه با رویکرد غالب مقابله با شیوع ویروس کرونا و کاهش آثار منفی اقتصادی آن ابلاغ شده است و اگرچه ممکن است نتوان به طور مستقیم عبارت یا رویکرد یا سیاستی که محیط‌زیست یا موضوع حفاظت و بهسازی آن، در آن ذکر شده باشد را یافت؛ اما تأکید بر اجرای طرح‌های فاضلاب و تصفیه‌خانه‌های مربوط در شهرها و برخی روستاها، توسعه سامانه‌های حمل و نقل و همچنین تجارت الکترونیک و همچنین مد نظر داشتن کاهش فقر، حذف هزینه‌های غیرضرور، ارتقای بهره‌وری و نظایر آن می‌تواند ارزش و اعتبار محیط زیستی داشته باشند. در هر حال، با توجه به تدوین بخشنامه با تأکید بر سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی و اهداف و سیاست‌ها و راهبردهای برنامه ششم توسعه، مهم‌ترین اهداف، راهبردها و اقدامات لازم در بخش را می‌توان به شرح زیر نیز برشمرد:

جدول ۲: هدف‌ها، راهبردها و اقدامات اجرایی

ردیف	هدف‌ها	راهبردها	برنامه‌های اجرایی
اول	کاهش انتشار آلاینده‌های زیست‌محیطی	۱- توسعه اقتصاد کم‌کربن و توسعه فناوری‌های سبز و ارتقاء بهره‌وری سبز ۲- بهبود کیفیت هوا، آب و خاک و کنترل انتشار گازهای گلخانه‌ای	۱- استقرار نظام اقتصاد سبز در توسعه و تقویت همگرایی آن ۱- بهبود کیفیت منابع زیستی
دوم	جلوگیری از تخریب و آلودگی محیط‌زیست و منابع طبیعی و احیاء آنها	۱- حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از منابع سرزمینی و دریایی ۲- اعمال هزینه‌های آلودگی و تخریب محیط‌زیست در ارزیابی و محاسبات طرح‌ها و اقتصاد کشور	۱- ارزیابی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و تولیدی اقتصادی کشور ۲- کنترل و کاهش اثرات گرد و غبار و تغییر اقلیم در حوزه ملی و بین‌المللی ۱- ارزیابی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای، تولیدی اقتصادی کشور
سوم	حفاظت و احیای تنوع زیستی کشور	۱- حفظ تنوع زیستی و بهبود شرایط زیست‌بوم‌های خسارت دیده، بحرانی و حساس	۱- حفاظت از تالاب‌ها و رودخانه‌های کشور و مدیریت آن ۲- حفاظت از گونه‌های حیات وحش ۳- حفاظت از ایمنی زیستی و ذخایر ژنتیکی کشور ۴- افزایش سطح حفاظت و صیانت از مناطق چهارگانه محیط‌زیست
چهارم	حکمرانی مطلوب محیط زیستی	۱- ارتقای آموزش و مشارکت‌های مردمی برای حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی ۲- توسعه و اشاعه اطلاعات زیست‌محیطی ۳- ارزش‌گذاری خدمات تنوع زیستی، محاسبه خسارت و سبز شدن حساب‌های ملی	۱- ارتقاء شاخص فراگیری و اثربخشی آموزش و آگاهی‌رسانی و مشارکت عمومی محیط زیستی ۱- توسعه و ارتقا شاخص دانش و مهارت نیروی انسانی در سازمان ۲- بهبود شاخص پژوهش و نوآوری زیست‌محیطی ۱- استقرار نظام آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای

ردیف	هدفها	راهبردها	برنامه‌های اجرایی
		۴- دیپلماسی محیط‌زیست	۱- مدیریت اثربخش اثرات متقابل محیط‌زیست کشور در حوزه منطقه‌ای و جهانی و مبادله اطلاعات و تجارب سودمند و بهبود شاخص اثربخشی دیپلماسی محیط زیستی ۲- استقرار نظام مدیریت جامع داده‌ها، آمار، اطلاعات و دانش محیط زیستی

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور، بخشنامه بودجه سال ۱۴۰۰ و اسناد بخشی قانون برنامه ششم توسعه، ۱۳۹۶

۱-۶- تبصره‌های بودجه مربوط به بخش

عضلات زیست‌محیطی روزافزون کشور در سال‌های اخیر باعث شده است، علاوه بر تأکید بر ضرورت حفاظت از محیط‌زیست در اسناد برنامه ششم و همچنین سیاست‌های کلی نظام در زمینه محیط‌زیست، موضوع محیط‌زیست در تبصره‌های بودجه سنواتی کشور نیز مورد توجه قرار گیرد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به تبصره‌های زیر اشاره کرد که این موضوع از اهمیت بیشتر حفاظت از محیط‌زیست از سوی دولت حکایت دارد:

بند ۴- تبصره ۴: بر اساس ردیف شماره ۳ جدول ذیل بند مزبور تحت عنوان مقابله با اثرات مخرب ریزگردها و تأثیر آن بر شبکه‌های برق، از محل منابع ورودی سال ۱۳۹۹ صندوق توسعه ملی، به میزان ۲۰ میلیون یورو (معادل ۳۰۰۰ میلیارد ریال وفق ردیف ۶۸- ۷۳۰۰۰۰۰ جدول شماره ۹ ماده واحده قانون بودجه) پیش‌بینی که سهمی از آن (۱۴۰ میلیارد ریال) به سازمان حفاظت محیط‌زیست بر اساس برنامه‌های اجرایی مربوط، اختصاص می‌یابد. عملکرد اعتباری این تبصره با توجه به تخصیص ابلاغی تا پایان آبان جاری معادل ۴۲ میلیارد ریال است.

این تبصره با همین میزان ارزی (تا سقف ۲۰ میلیون یورو) در لایحه سال ۱۴۰۰ نیز درج شده است که نرخ تسعیر آن (معادل ریالی)، بر مبنای نرخ روز سامانه نیمایی است.

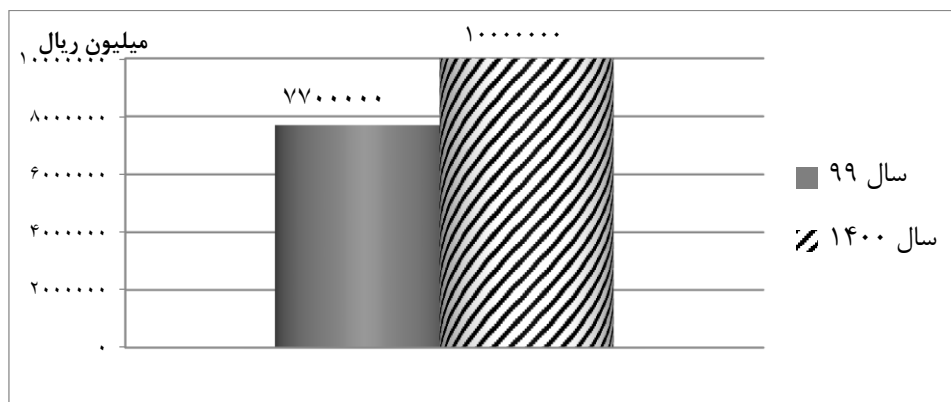
بند و تبصره ۶: در اجرای ماده (۶) قانون کمک به ساماندهی پسماندهای عادی با مشارکت بخش غیردولتی، وزارت امور اقتصادی و دارایی از طریق سازمان امور مالیاتی موظف است یک در هزار ارزش مواد اولیه، قطعات و کالاهایی که تمام یا قسمتی از آنها قابل بازیافت است را تا سقف ۱۰۰۰۰۰ میلیارد ریال اخذ و منابع حاصله را به ردیف درآمدی شماره ۱۶۰۱۸۹ واریز نماید. فهرست مواد اولیه، قطعات و کالاهای فوق‌الذکر حداکثر دو ماه پس از ابلاغ این قانون، توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست تعیین و اعلام می‌شود. تولیدکنندگان و واردکنندگانی که با تأیید سازمان حفاظت محیط‌زیست نسبت به بازیافت پسماند حاصل از مواد اولیه، قطعات و کالاهای خود اقدام کرده‌اند، مشمول این عوارض نمی‌شوند.

منابع وصولی تا سقف ۱۰ هزار میلیارد ریال از محل ردیف شماره ۳۹-۵۳۰۰۰۰۰ جدول شماره ۹ این قانون در اختیار وزارت کشور قرار می‌گیرد تا پس از مبادله موافقت‌نامه با سازمان برنامه و بودجه کشور برای بازیافت پسماندهای حاصل از کالاهای مزبور (ایجاد تأسیسات منطقه‌ای تغییر پسماند به مواد انرژی) با اولویت مشارکت بخش خصوصی و نظارت سازمان حفاظت محیط‌زیست مصرف شود. دستورالعمل شناسایی نحوه رسیدگی و تشخیص مطالبه و وصول توسط سازمان امور مالیاتی تهیه و پس از تأیید وزیر امور اقتصادی و دارایی ابلاغ می‌شود. عملکرد ۸ ماهه این ردیف (وصول درآمد) معادل ۲۴۰ میلیارد ریال بوده است.

لازم به توضیح است بر اساس قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و بند مزبور، منابع حاصله در اختیار سازمان حفاظت محیط‌زیست قرار می‌گرفت تا از طریق صندوق ملی محیط‌زیست عملیات مورد نظر را اجرا نماید که در لایحه سال ۱۴۰۰ دستگاه اجرایی آن به وزارت کشور تغییر یافت.

بند ۶ تبصره ۶: بر این اساس ۳۵ درصد از عوارض آلاینده‌گی وصول شده از محل یک درصد از قیمت فروش تبصره (۱) ماده (۳۸) قانون مالیات بر ارزش افزوده به سازمان حفاظت محیط‌زیست (صندوق ملی محیط‌زیست) اختصاص می‌یابد تا پس از مبادله موافقت‌نامه با سازمان برنامه و بودجه بر اساس ماده ۵ اساس‌نامه صندوق مذکور صرف اعطای تسهیلات و حمایت‌های مالی برای کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی و جلوگیری از تخریب محیط‌زیست شود.

لازم به ذکر است در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ نیز بند مزبور (در قالب بند ۶ تبصره ۶) به تصویب قانونگذار رسیده و از طریق صندوق ملی محیط‌زیست در دست اجرا است. عملکرد ۸ ماهه آن، بر اساس تخصیص ابلاغی، مبلغ ۳۱۸۰ میلیارد ریال بوده که معادل ۲۰۰۰ میلیارد ریال آن هم‌اکنون آماده اعطای تسهیلات مالی به صنایع و واحدهای آلاینده مشمول از طریق بانک عامل است.

نمودار ۱: مقایسه اعتبار بند ۶ تبصره ۶ در قانون بودجه ۱۳۹۹ و لایحه سال ۱۴۰۰

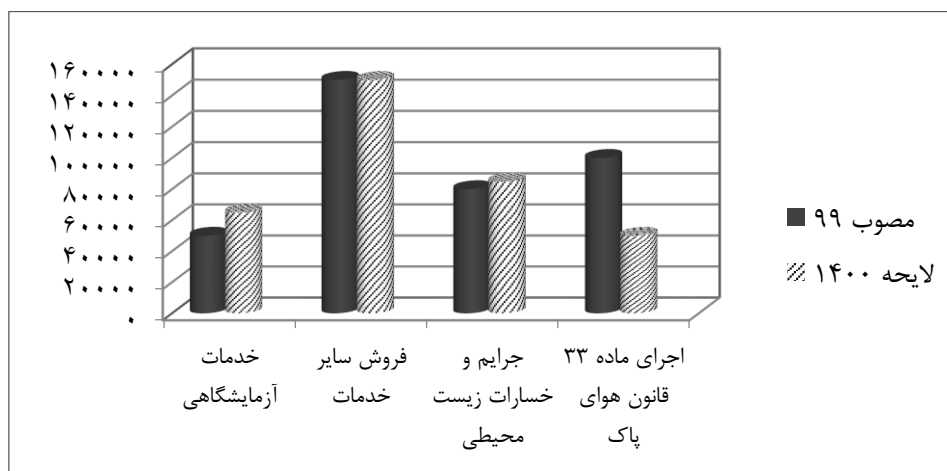
۱-۷- تحلیل و تبیین وضعیت درآمدهای دستگاه‌ها و نوع درآمدهای مختلف در بخش

حفاظت از محیط زیست اصولاً امری حاکمیتی تلقی می‌شود، اما این مهم هرگز بدون مشارکت و همراهی مردم موفق و میسر نیست. از طرف دیگر، همواره اشخاصی بنا به ماهیت فعالیت و کار خود یا در اثر سهل انگاری و کوتاهی، آسیب‌هایی را به منابع و محیط اطراف خود وارد می‌کنند که برای محیط زیست انسان‌ها و حیات وحش و تنوع زیستی زیان‌آور است. در هر حال برخی از این اشخاص توجهی به اثرات نامطلوب فعالیت خود نداشته و بدون اینکه به بهسازی محیط یا احیای مناطق تخریب یا آلوده شده مبادرت نمایند، به فعالیت‌ها و اقدامات مخرب خود ادامه می‌دهند. بر این اساس، قانونگذار برای مرتکبان این گونه اقدامات ضمن وضع جریمه، اعاده به وضع اصلی موضع را نیز تکلیف نموده است. اخذ جریمه از تخریب‌کنندگان و آلوده‌کنندگان محیط زیست و مصرف آن برای پایش و بهسازی محیط زیست تقریباً در تمامی کشورهای دنیا امروزه متداول است که یکی از شیوه‌های تأمین مالی برای فعالیت‌ها و عملیات نهاد(ها) است. منابع درآمدی سازمان حفاظت محیط زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ و مقایسه آن با سنوات اخیر به شرح جدول ۳ است.

جدول ۳: ردیف‌های درآمدی حاصل از خدمات و جرائم تخریب و آلودگی محیط زیست

شماره طبقه‌بندی	عنوان درآمد	عملکرد ۱۳۹۸	مصوب ۱۳۹۹	عملکرد شش ماهه ۱۳۹۹	لایحه ۱۴۰۰	درصد تغییر به سال ۱۳۹۹
۱۴۰۱۰۸	خدمات آزمایشگاهی	۳۹,۷۰۱	۵۰,۰۰۰	۴۵,۶۵۱	۶۵,۰۰۰	۳۰
۱۴۰۱۲۰	فروش سایر خدمات	۹۷,۹۴۹	۱۵۰,۰۰۰	۱۶,۹۴۸	۱۵۰,۰۰۰	۰
۱۵۰۱۰۴	جرائم و خسارات زیست محیطی	۶۰,۹۰۶	۸۰,۰۰۰	۴۴,۶۵۳	۸۵,۰۰۰	۶
۱۵۰۱۳۲	اجرای ماده (۳۳) قانون هوای پاک	۰	۱۰۰,۰۰۰	۱۶۹	۵۰,۰۰۰	-۵۰
۱۵۰۱۳۳	اجرای قانون حفاظت، احیاء و مدیریت تالاب‌ها	۵۶	۳۰,۰۰۰	۲۰	۳۰,۰۰۰	۰
۱۵۰۱۳۴	جرائم ماده (۲۱) قانون مدیریت پسماند	۹۵	۴۰,۰۰۰	۵۲۹	۱۰۰,۰۰۰	۱۵۰
۱۵۰۱۳۶	ماده ۲۵ قانون حفاظت از خاک	۰	۲۰,۰۰۰	۰	۱۰,۰۰۰	-۵۰
	جمع	۱۹۸,۷۰۷	۴۷۰,۰۰۰	۱۰۷,۹۷۰	۴۹۰,۰۰۰	۴

منبع: گزارش عملکرد خزانه، قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (ارقام به میلیون ریال)

نمودار ۲: مقایسه درآمدهای قابل تحقق قانون بودجه ۱۳۹۹ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور

۸-۱- تحلیل و تبیین اعتبارات هزینه‌ای بخش (برحسب برنامه - دستگاه اجرایی و...)

ردیف‌های متفرقه

جدول ۴: مقایسه اعتبارات هزینه‌ای سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های تابعه مندرج در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه ۱۴۰۰

(ارقام به میلیون ریال)

شماره طبقه‌بندی	دستگاه اجرایی	مصوب سال ۱۳۹۹	لایحه ۱۴۰۰	درصد تغییر
۱۴۰۰۰۰	سازمان حفاظت محیط زیست	۶,۰۴۰,۶۸۴	۱۱,۹۵۰,۰۰۱	۹۸
۱۴۰۰۰۳	دانشکده محیط‌زیست	۱۷۲,۳۹۰	۲۵۱,۲۸۴	۴۶
۱۴۰۰۰۴	پژوهشکده محیط‌زیست	۴۳,۲۵۰	۵۳,۸۹۴	۲۵
	جمع کل	۶,۲۵۶,۳۲۴	۱۲,۲۵۵,۱۷۹	۹۶

* اعتبارات هزینه‌ای سازمان حفاظت محیط‌زیست و ۳۱ اداره کل استان با تعداد ۷۰۰۰ نفر نیروی شاغل و محیط‌بان منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور

وضعیت بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ کل کشور

جدول ۵: مقایسه اعتبارات هزینه‌ای بخش محیط زیست در قانون سال ۱۳۹۹ و لایحه سال ۱۴۰۰ به تفکیک برنامه

عنوان دستگاه اجرایی	عنوان برنامه	مصوب سال ۱۳۹۹	لایحه سال ۱۴۰۰	درصد رشد ۱۳۹۹ به ۱۴۰۰
سازمان حفاظت محیط زیست ۱۴۰۰۰۰	برنامه پایش و مدیریت آلاینده‌ها	۱,۶۴۶,۰۶۴	۳,۲۴۳,۹۲۱	۹۷.۱
	برنامه حفاظت و بهره‌برداری پایدار از زیست‌بوم‌های آبی	۷۳۳,۴۰۵	۱۶,۵۳۲۵.۰	۱۱۸.۹
	برنامه حفاظت، احیاء و بهسازی زیست‌بوم‌های خشکی	۳,۰۷۶,۱۲۷	۴۹۱۵۹۷۳.۰	۵۹.۸
	برنامه حفاظت از مناطق تحت مدیریت و حمایت از محیط‌بانان	۲۹۹,۲۶۴	۱۰,۸۲۹۷۴	۲۶۱.۹
	برنامه فرهنگ‌سازی و ارتقای مشارکت‌های مردمی در بهسازی محیط زیست	۶۳۰,۸۶۵	۱۴۳۵۱۰۰	۱۲۷.۵
	جمع کل	۶,۳۸۵,۷۲۵	۱۲,۲۸۳,۲۹۳	۹۲.۴
پژوهشکده محیط زیست ۱۴۰۰۰۴	برنامه پژوهش‌های کاربردی در امور محیط زیست و توسعه پایدار	۴۳,۲۵۰	۵۳,۸۹۴	۲۴.۶
	جمع کل	۴۳,۲۵۰	۵۳,۸۹۴	۲۴.۶
دانشکده محیط زیست ۱۴۰۰۰۳	برنامه آموزش‌های مهارتی در حوزه محیط زیست	۱۷,۹۲۸	۳۵,۵۸۰	۹۸.۵
	برنامه آموزش نیروی انسانی متخصص	۶۴,۶۴۰	۹۸,۸۲۵	۵۲.۹
	برنامه بهبود خدمات رفاهی، فرهنگی و ورزشی دانشجویی	۲۸,۹۸۵	۳۲,۰۰۵	۱۰.۴
	برنامه پژوهش‌های پایه‌ای دانشگاهی	۳۲,۷۵۵	۳۶,۰۳۱	۱۰.۰
	برنامه پژوهش‌های توسعه‌ای دانشگاهی	۲۸,۰۸۲	۴۸,۸۴۳	۷۳.۹
	جمع کل	۲۸,۰۸۲	۴۸,۸۴۳	۷۳.۹

منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (ارقام به میلیون ریال)

جدول ۶: مقایسه اعتبارات متفرقه هزینه‌ای سازمان حفاظت محیط‌زیست مندرج در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه

۱۴۰۰

شماره طبقه‌بندی	دستگاه اجرایی	مصوب سال ۱۳۹۹	لایحه ۱۴۰۰	درصد تغییر
۱۴۰۰۰۰	سازمان حفاظت محیط‌زیست	۳۴۵,۰۴۱	۳۳۳,۲۹۲	-۴٪

منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (ارقام به میلیون ریال)

اعتبارات مربوطه در راستای الزامات و وظایف و تکالیف موضوع ماده (۳۰) قانون شکار و صید، جرائم و خسارات زیست‌محیطی، ماده (۲۱) قانون مدیریت پسماند، مطالعه و طراحی طرح نجات دریاچه ارومیه، تقویت تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد زیست‌محیطی توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست و همچنین ماده (۱۲) آیین‌نامه اجرایی قانون مدیریت پسماندها، اجرای قانون هوای پاک، اجرای قانون حفاظت، احیاء و مدیریت تالاب‌های کشور در قالب کمک به صندوق ملی محیط‌زیست هزینه و تخصیص آن نیز متناسب با میزان تحقق منابع درآمدی خواهد شد.

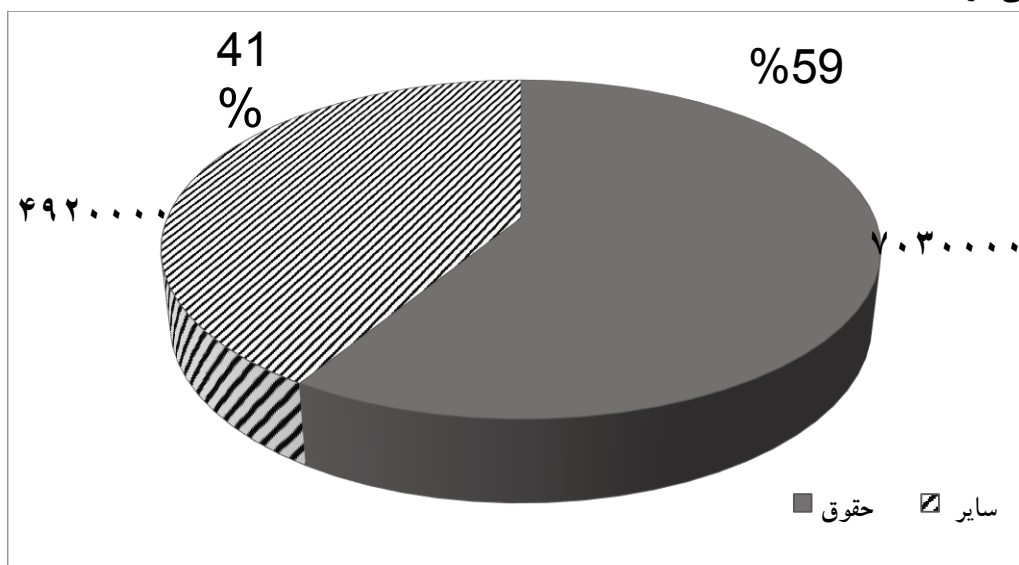
جدول ۷: مقایسه اعتبارات درآمد اختصاصی بخش محیط‌زیست مندرج در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه ۱۴۰۰

شماره طبقه‌بندی	دستگاه اجرایی	مصوب سال ۱۳۹۹			لایحه سال ۱۴۰۰	
		هزینه‌ای	تملک	جمع	هزینه‌ای	تملک
۱۴۰۰۰۳	دانشکده محیط‌زیست	۳۵,۰۰۰	۵,۰۰۰	۴۰,۰۰۰	۳۰,۰۰۰	۱۰,۰۰۰
۱۴۰۰۰۴	پژوهشکده محیط‌زیست	۴۴,۰۰۰	۶,۰۰۰	۵۰,۰۰۰	۳۷,۵۰۰	۱۲,۵۰۰
	جمع کل	۷۹,۰۰۰	۱۱,۰۰۰	۹۰,۰۰۰	۶۷,۵۰۰	۲۲,۵۰۰

منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (ارقام به میلیون ریال)

با توجه به منابع درآمدی پیش‌بینی شده اعم از عمومی و اختصاصی برای سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های تابعه میزان درآمد اختصاصی مربوط به دستگاه‌های تابعه در لایحه سال ۱۴۰۰ نسبت به مصوب سال ۱۳۹۹ بدون تغییر لحاظ گردیده و در بخش منابع درآمد عمومی مربوط به دستگاه اصلی (سازمان حفاظت محیط‌زیست) لایحه سال ۱۴۰۰ نسبت به مصوب سال ۱۳۹۹ حدود ۴/۲ درصد افزایش پیش‌بینی و لحاظ شده است. در صورت تحقق منابع درآمدی در راستای الزامات، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوطه در قوانین و مقررات مورد اشاره متناسب به میزان درآمد تحقق یافته و تخصیص یافته و موافقت‌نامه‌های متبادله با سازمان برنامه و بودجه در جهت رفع مشکلات زیست‌محیطی اعم از جبران خسارات یا صدمات ناشی از حیات وحش به افراد، مزارع و باغ‌ها و صرف حفاظت از حیات وحش، کنترل مناطق تحت مدیریت، صرف آموزش،

فرهنگ سازی، اطلاع رسانی و رفع آلودگی ناشی از پسماندها و جبران خسارت وارده و حفاظت، احیاء و مدیریت تالابها می شود.

نمودار ۳: نسبت حقوق و مزایا به سایر هزینهها بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور

سایر اعتبارات هزینه‌ای

- جیره غذایی و حق ملبوس محیط بانان با توجه به بیتوته ۱۸ شبانه‌روزی در مناطق صعب‌العبور.
- بیمه محیط بان طبق قانون حمایت از محیط بانان.
- تعهدات سنوات گذشته مربوط به دیه و خسارات به محیط بانان آسیب دیده.
- خسارت مربوط به باغداران، کشاورزان و افراد آسیب دیده از ناحیه حیات وحش.
- هزینه سوخت خودروهای گشت زنی و پایش مناطق.

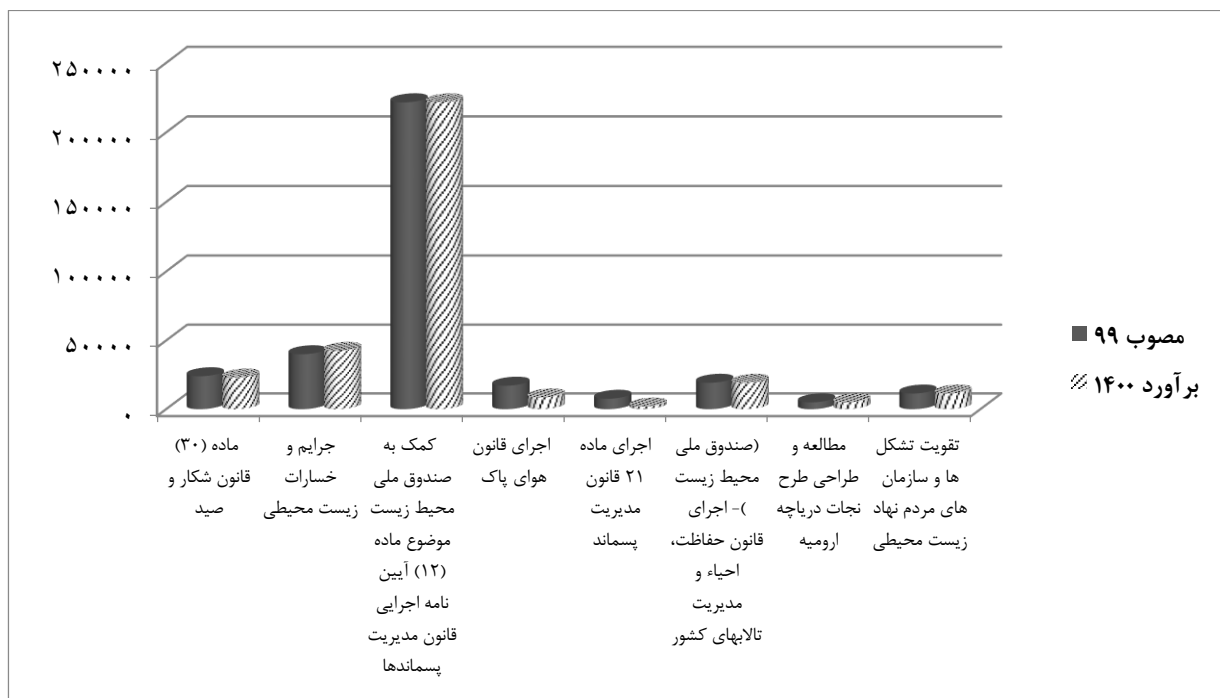
جدول ۸: مقایسه ردیف‌های متفرقه بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور

شماره طبقه‌بندی	موضوع ردیف متفرقه	مصوب ۱۳۹۹	لایحه ۱۴۰۰	درصد رشد
۷۳۰۰۸۲	سازمان حفاظت محیط زیست-اعتبارات موضوع ماده (۳۰) قانون شکار و صید	۲۳۰۸۵	۲۳۰۸۵	-۴
۷۳۰۰۸۳	سازمان حفاظت محیط زیست - موضوع جرائم و خسارات زیست محیطی	۴۰۰۱۴	۴۲۵۱۵	۶
۷۳۰۰۸۴	سازمان حفاظت محیط زیست- کمک به صندوق ملی محیط زیست موضوع ماده (۱۲) آیین نامه اجرایی قانون مدیریت پسماندها	۲۲۱۶۱۶	۲۲۱۶۱۶	۰
۷۳۰۰۸۵	سازمان حفاظت محیط زیست- اجرای قانون هوای پاک	۱۷۱۰۰	۸۵۵۰	-۵۰
۷۳۰۰۸۶	اجرای ماده ۲۱ قانون مدیریت پسماند	۷۶۰۰	۱۹۰۰	-۷۵

۰	۱۹۲۳۸	۱۹۲۳۸	سازمان حفاظت محیط‌زیست (صندوق ملی محیط‌زیست) - اجرای قانون حفاظت، احیاء و مدیریت تالاب‌های کشور	۷۳۰۰۸۷
۰	۴۹۸۸	۴۹۸۸	مطالعه و طراحی طرح نجات دریاچه ارومیه	۷۵۰۰۳۴
۰	۱۱۴۰۰	۱۱۴۰۰	سازمان حفاظت محیط‌زیست - تقویت تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد زیست‌محیطی	۷۵۰۰۳۵
-۴	۳۳۳۲۹۲	۳۴۵۰۴۱	جمع	

منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (ارقام به میلیون ریال)

* درآمد هزینه‌های متناظر با ردیف‌های درآمدی نیز با توجه به میزان وصول کاهش ۴ درصدی داشته است

نمودار ۴: مقایسه ردیف‌های متفرقه در لایحه بودجه ۱۴۰۰ و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور

۹-۱- تحلیل و تبیین نماگرهای مالی بخش (رشد سالیانه - سهم برنامه‌ها - سهم فصل از امور

بودجه عمومی)

اعتبار هزینه‌ای و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست از محل منابع عمومی دولت و سهم و تغییرات آن در سال ۱۴۰۰ به شرح جدول ۹ است.

وضعیت بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ کل کشور

جدول ۹: مقایسه امور، فصل و برنامه‌های بخش محیط زیست - هزینه‌ای در لایحه بودجه ۱۴۰۰ در مقایسه با سال ۱۳۹۹

عنوان	مصوب سال ۱۳۹۹	لایحه سال ۱۴۰۰	درصد رشد ۱۴۰۰ نسبت به ۱۳۹۹
امور محیط زیست	۶,۶۰۱,۳۶۵	۱۲,۵۸۸,۴۷۱	۹۰.۷
فصل کاهش آلودگی	۱,۶۴۶,۰۶۴	۳,۲۴۳,۹۲۱	۹۷.۱
برنامه پایش و مدیریت آلاینده‌ها	۱,۶۴۶,۰۶۴	۳,۲۴۳,۹۲۱	۹۷.۱
فصل حفاظت از گونه‌های زیستی	۴,۱۰۸,۷۹۶	۷,۶۰۴,۲۷۲	۸۵.۱
برنامه حفاظت و بهره‌برداری پایدار از زیست‌بوم‌های آبی	۷۳۳,۴۰۵	۱۶۰,۵۳۳,۵۰۰	۱۱۸.۹
برنامه حفاظت، احیاء و بهسازی زیست‌بوم‌های خشکی	۳,۰۷۶,۱۲۷	۴۹۱,۵۹۷,۳۰۰	۵۹.۸
برنامه حفاظت از مناطق تحت مدیریت و حمایت از محیط‌بانان	۲۹۹,۲۶۴	۱۰,۸۲۹,۷۴۴	۲۶۱.۹
فصل تحقیق و توسعه در امور محیط زیست	۶۷۴,۱۱۵	۱,۴۸۸,۹۹۴	۱۲۰.۹
برنامه فرهنگ‌سازی و ارتقای مشارکت‌های مردمی در بهسازی محیط زیست	۶۳۰,۸۶۵	۱۴۳,۵۱۰۰	۱۲۷.۵
برنامه پژوهش‌های کاربردی در امور محیط زیست و توسعه پایدار	۴۳,۲۵۰	۵۳۸,۹۹۴	۲۴.۶
امور آموزش و پژوهش	۱۷۲,۳۹۰	۲۵۱,۲۸۴	۴۵.۸
برنامه آموزش‌های مهارتی در حوزه محیط زیست	۱۷,۹۲۸	۳۵,۵۸۰	۹۸.۵
برنامه آموزش نیروی انسانی متخصص	۶۴,۶۴۰	۹۸,۸۲۵	۵۲.۹
برنامه بهبود خدمات رفاهی، فرهنگی و ورزشی دانشجویی	۲۸,۹۸۵	۳۲,۰۰۵	۱۰.۴
برنامه پژوهش‌های پایه‌ای دانشگاهی	۳۲,۷۵۵	۳۶,۰۳۱	۱۰.۰
برنامه پژوهش‌های توسعه‌ای دانشگاهی	۲۸,۰۸۲	۴۸,۸۴۳	۷۳.۹

منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (ارقام به میلیون ریال)

با توجه به حاکمیتی بودن فعالیت‌ها و عملیات حفاظت محیط زیست و به تبع آن وابستگی کامل بخش محیط زیست کشور به منابع تأمین مالی دولتی، در راستای تحقق اهداف، راهبردها و برنامه‌های اجرایی قانون برنامه ششم توسعه و اسناد بالادستی مبنی بر کاهش انتشار آلاینده‌های زیست‌محیطی، جلوگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست و منابع طبیعی و احیاء آنها، حفاظت و احیای تنوع زیستی کشور و حکمرانی مطلوب

محیط زیستی، طی سال‌های گذشته اقدامات نسبتاً مطلوبی در راستای حفاظت از محیط‌زیست در کشور صورت گرفته است، اما به دلیل ابعاد و گستره معضلات زیست‌محیطی هنوز به عنوان یکی از چالش‌های اساسی در کشور مطرح بوده و تا رسیدن به وضعیت مطلوب راه پرفراز و نشیبی را فراروی خود دارد.

با نگاهی به جداول و نمودارهای فوق‌الاشاره در یک بررسی کلی میزان اعتبارات هزینه‌ای سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های تابعه در لایحه سال ۱۴۰۰، مبلغ ۱۲,۲۵۵,۱۷۹ میلیون ریال است که در مقایسه با اعتبار سال ۱۳۹۹ به مبلغ ۶,۲۵۶,۳۲۴ میلیون ریال با رشدی حدود ۹۶ درصد مواجه است. در بخش ردیف‌های متفرقه نیز در صورت تحقق منابع درآمدی مرتبط برای سازمان حفاظت محیط‌زیست در لایحه سال ۱۴۰۰، مبلغ ۳۳۳,۲۹۲ میلیون ریال پیش‌بینی شده است. در مقایسه با سال ۱۳۹۹ به مبلغ ۳۴۵,۰۴۱ میلیون ریال با کاهش ۴ درصدی مواجه بوده که ناشی از عدم تحقق منابع درآمدی متناظر در سال ۱۳۹۹ و تصمیمات کارگروه درآمدی در لایحه سال ۱۴۰۰ بوده است.

لازم به ذکر است که بخش عمده این رشد و لزوم تأمین منابع مالی در لایحه سال ۱۴۰۰ ناشی از تأمین حقوق و مزایای کارکنان سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های تابعه (پژوهشکده محیط‌زیست و دانشکده محیط‌زیست) و بخشی نیز مربوط به مجوزهای جذب و به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص و محیط‌بانان در سازمان حفاظت محیط‌زیست است. در راستای تأمین نیروی مورد نیاز، در مقایسه با سطح تحت حفاظت و سرانه نیروی مورد نیاز با نرم جهانی بوده و بخشی نیز ناشی از تأمین هزینه‌های پشتیبانی ناشی از موضوع جذب نیرو در سطح ستاد سازمان و ادارات کل حفاظت محیط‌زیست استان‌ها و سایر هزینه‌ها به شرح زیر است:

- جیره غذایی و حق ملبوس محیط‌بانان با توجه به بیتوته شبانه‌روزی در مناطق صعب‌العبور.
- بیمه محیط‌بان طبق قانون حمایت از محیط‌بانان.
- تعهدات سنوات گذشته مربوط به دیه و خسارات به محیط بانان آسیب‌دیده.
- خسارت مربوط به باغداران، کشاورزان و افراد آسیب دیده از ناحیه حیات وحش.
- هزینه سوخت خودروهای گشت‌زنی و پایش مناطق.

جدول ۱۰: مقایسه اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست به تفکیک فصل و برنامه در لایحه بودجه ۱۴۰۰ در

مقایسه با سال ۱۳۹۹

شماره طبقه‌بندی دستگاه	عنوان دستگاه	شماره طبقه‌بندی فصل	عنوان فصل / برنامه	قانون ۱۳۹۹	پیشنهاد لایحه ۱۴۰۰	درصد رشد	سهم از بودجه عمومی دولت - تملکی
۱۴۰۰۰۰		۱۴۰۳۰۰۰۰۰۰	فصل کاهش آلودگی	۳۷۸,۰۵۰	۴۹۵,۰۰۰	۳۱	۹.۹۰

وضعیت بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ کل کشور

شماره طبقه بندی دستگاه	عنوان دستگاه	شماره طبقه بندی فصل	عنوان فصل / برنامه	قانون ۱۳۹۹	پیشنهاد لایحه ۱۴۰۰	درصد رشد	سهم از سهم عمومی دولت - تملکی	
سازمان حفاظت محیط زیست		۱۴۰۳۰۰۱۰۰۰	برنامه پایش و مدیریت آلاینده ها	۳۷۸,۰۵۰	۴۹۵,۰۰۰	۳۱	۹.۹۰	
		۱۴۰۴۰۰۰۰۰۰	فصل حفاظت از گونه های زیستی	۱,۸۶۶,۲۵۰	۳,۶۶۰,۰۰۰	۹۶	۷۳.۲۰	
		۱۴۰۴۰۰۱۰۰۰	برنامه حفاظت و بهره برداری پایدار از زیست بوم های آبی	۱,۰۳۱,۹۵۰	۱,۴۸۲,۰۰۰	۴۴	۲۹.۶۴	
		۱۴۰۴۰۰۲۰۰۰	برنامه حفاظت، احیاء و بهسازی زیست بوم های خشکی	۸۳۴,۳۰۰	۲,۱۷۸,۰۰۰	۱۶۱	۴۳.۵۶	
		۱۴۰۵۰۰۰۰۰۰	فصل تحقیق و توسعه در امور محیط زیست	۴۶۲,۰۰۰	۷۸۵,۰۰۰	۷۰	۱۵.۷۰	
		۱۴۰۵۰۰۱۰۰۰	برنامه فرهنگ سازی و ارتقاء مشارکت های مردمی در بهسازی محیط زیست	۴۶۲,۰۰۰	۷۸۵,۰۰۰	۷۰	۱۵.۷۰	
		۱۸۰۳۰۰۰۰۰۰	فصل آموزش عالی	۳۵,۰۰۰	۴۰,۰۰۰	۱۴.۳	۰.۸۰	
		۱۸۰۳۰۰۱۰۰۰	برنامه آموزش نیروی انسانی متخصص	۳۵,۰۰۰	۴۰,۰۰۰	۱۴.۳	۰.۸۰	
		جمع سازمان حفاظت محیط زیست			۲,۷۴۱,۳۰۰	۴,۹۸۰,۰۰۰	۸۱	۹۹.۶۰
		۱۴۰۰۰۴	پژوهشکده محیط زیست	۱۴۰۵۰۰۰۰۰۰	فصل تحقیق و توسعه در امور محیط زیست	۱۰,۰۰۰	۲۰,۰۰۰	۱۰۰
۱۴۰۵۰۰۲۰۰۰	برنامه پژوهش های کاربردی			۱۰,۰۰۰	۲۰,۰۰۰	۱۰۰	۰.۴۰	
جمع کل بخش محیط زیست			۲'۷۵۷'۳۰۰	۵'۰۰۰'۰۰۰	۱۸۱,۷	۱		

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور، قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ (ارقام به میلیون ریال)

مطابق اطلاعات جدول ۱۰، سهم اعتبار تملکی سازمان حفاظت محیط زیست از کل منابع عمومی دولت - تملک دارایی های سرمایه ای، معادل یک درصد بوده و در داخل بخش نیز بیشترین سهم اعتباری مربوط به فصل حفاظت از گونه های زیستی و برنامه حفاظت، احیاء و بهسازی زیست بوم های خشکی ذیل آن است.

۱-۱۰- تحلیل و تبیین اعتبارات تملک دارایی سرمایه ای بخش

در جدول ۱۱ وضعیت اعتباری تملک دارایی های سرمایه ای دستگاه های اجرایی بخش محیط زیست قابل مشاهده است.

جدول ۱۱: اعتبارات تملک دارائی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ در مقایسه با سال ۱۳۹۹

عنوان دستگاه اجرایی	قانون ۱۳۹۹	پیشنهاد لایحه ۱۴۰۰	درصد رشد	سهم از بخش سال ۱۴۰۰
سازمان حفاظت محیط‌زیست	۲,۷۴۱,۳۰۰	۴,۹۸۰,۰۰۰	۸۱,۷	۹۹,۶
پژوهشکده محیط‌زیست	۱۰,۰۰۰	۲۰,۰۰۰	۱۰۰	۰,۴۰
دانشکده محیط‌زیست	۶,۰۰۰	۰	۱۰۰ -	۰
جمع بخش	۲'۷۵۷'۳۰۰	۵'۰۰۰'۰۰۰	۸۱,۷	۱۰۰

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور، قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ (ارقام به میلیون ریال)

۲- بررسی طرح‌ها و پروژه‌های ذیل فصول در هر بخش

۲-۱- مهم‌ترین تنگناها و مشکلات اجرایی طرح‌ها و پروژه‌های بخش

با توجه به حاکمیتی بودن فعالیت‌ها و عملیات حفاظت محیط زیست و وابستگی بخش تقریباً به‌طور کامل به منابع دولتی، از مهم‌ترین مشکلات و تنگناهای اجرای طرح‌های مرتبط، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- در تعارض بودن عملیات و اقدامات حفاظتی سازمان حفاظت محیط زیست، به‌ویژه در مناطق تحت مدیریت با خواست‌ها و اقدامات بهره‌برداران عرفی و جوامع محلی به‌ویژه دامداران سنتی که عمدتاً به منافع فردی توجه دارند.

- بی‌ثباتی و افزایش بی‌رویه قیمت‌های اجرای عملیات.

- محدودیت و یا کمبود منابع اعتباری به‌ویژه برای طرح‌ها و پروژه‌هایی که به بودجه عمومی دولت متکی هستند.

- تغییرات اقلیمی، به‌ویژه بروز خشکسالی‌های متوالی و تأثیر آن بر پوشش گیاهی مناطق، تالاب‌ها و حیات وحش

- ناهماهنگی برنامه‌های آب و کشاورزی و اثرات نامطلوب آنها بر مناطق تحت مدیریت مرتبط.

- استقرار شرکت‌های اکتشاف و بهره‌برداری معدنی و بعضاً راه‌سازی در برخی مناطق، به‌ویژه در داخل محدوده‌ها، حریم‌های مناطق تحت مدیریت به‌ویژه در پارک‌های ملی و تعارضات آنها با برنامه‌ها و عملیات اجرایی مرتبط.

۲-۲- راهکارهای خروج از تنگناها در زمینه طرح‌ها و پروژه‌های بخش

- فرهنگ‌سازی و توانمندسازی مردم، جوامع محلی و بهره‌برداران عرفی.

- اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهای منجر به ایجاد ثبات اقتصادی و اجتماعی در جوامع.

- اجرای دقیق و شفاف قوانین و عدم تبعیض بین افراد.

۲-۳- تعداد طرح‌ها و پروژه‌های بخش محیط‌زیست (تعداد طرح‌ها برحسب برنامه در

دستگاه‌های اجرایی بخش)

سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های تابعه (پژوهشکده حفاظت محیط‌زیست و دانشکده محیط‌زیست)، در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ تعداد ۱۷ فقره طرح تملکی را با ۴۵ پروژه ذیل آنها (شامل پروژه‌های مطالعاتی، اجرایی و تأمین تجهیزاتی) و با اعتباری معادل ۲۷۵۷ میلیارد ریال در دست اجرا داشته که بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ نیز این اعتبارات در قالب ۱۷ فقره طرح و مبلغی معادل ۵۰۰۰ میلیارد ریال ادامه خواهند یافت. تفاوت این طرح‌ها در مقایسه با مصوب سال ۱۳۹۹ در ادغام/ حذف یک طرح (با عنوان تأمین تجهیزات و ماشین‌آلات دانشکده محیط‌زیست) و ایجاد طرح مستقل (از طریق تفکیک پروژه‌های مرتبط از طرح تدوین و اجرای طرح‌های توجیهی- تفصیلی مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست) با عنوان طرح تأمین تجهیزات یگان حفاظت و اطفاء حریق مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست، با هدف تأمین برخی تجهیزات اطفای حریق و یگان حفاظت (محیط بانان)، با اخذ مجوز لازم از کمیسیون ماده ۲۳ قانون الحاق-۲، است. نکته دیگر اینکه عنوان طرح‌های به شرح جدول نیز با توجه به ماهیت آنها و اخذ مجوز لازم از کمیسیون ماده ۲۳ قانون الحاق-۲، اصلاح شد.

جدول ۱۲: عناوین اصلاح شده طرح‌های بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰

عنوان طرح در قانون بودجه سال ۱۳۹۹	عنوان اصلاح شده طرح در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰
تدوین و اجرای طرح‌های توجیهی- تفصیلی مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست	حفاظت، پایش و احیای مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست
تدوین برنامه‌های آموزشی، تحقیقاتی و پیام‌رسانی زیست‌محیطی	تدوین و اجرای برنامه آموزشی و پیام‌رسانی زیست‌محیطی
حفاظت از تنوع زیستی و زیستگاه حیات وحش	حفاظت از تنوع زیستی و حیات وحش

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور، قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه بودجه سال ۱۴۰۰

۲-۴- نحوه تأمین مالی و طرح‌ها و پروژه‌های بخش

در این بخش نیز همانند سایر بخش‌های حاکمیتی منابع مالی مورد نیاز طرح‌ها و پروژه‌های مربوط، در وهله نخست از محل منابع عمومی دولت تأمین می‌شود. با این حال در چهارچوب قوانین و مقررات جاری کشور و ظرفیت‌های موجود آن از سایر روش‌های تأمین مالی نیز استفاده می‌شود. از مهم‌ترین آنها شامل استفاده از منابع صندوق توسعه ملی (در قالب تسهیلات) و همچنین تسهیلات بانک‌های داخلی (فاینانس داخلی از جمله

در قالب قانون اصلاح ماده ۵۶ قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت-۱ برای اجرا و یا تکمیل طرح‌های تملکی مربوط) است. بر اساس قانون بودجه سال ۱۳۹۹، منابع اعتباری طرح‌های تملکی فصل کشاورزی و منابع طبیعی شامل ۲۴۷۷ میلیارد ریال از محل منابع عمومی دولت (حدود ۹۵ درصد) و ۱۴۰ میلیارد ریال (معادل ۵ درصد) از محل منابع صندوق توسعه ملی (تسهیلات صندوق به دولت بوده که بر اساس قانون بودجه باید از محل منابع عمومی دولت در موعد تعیین شده بازپرداخت شود)، بوده و البته به جز تسهیلات اخذ شده در سال ۱۳۹۶ از سیستم بانکی کشور اعتبار دیگری از این طریق کسب نشده است.

شایان ذکر است استفاده از درآمدهای اختصاصی برای پژوهش‌کننده مرتبط نیز علاوه بر استفاده از منابع اعتباری مذکور، با توجه به ارقام پیش‌بینی شده، امکان‌پذیر است.

۲-۵- تحلیل و تبیین اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای طرح‌ها و پروژه‌ها بخش برحسب

برنامه و دستگاه

دستگاه‌های اجرایی و پژوهشی در حوزه محیط‌زیست بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ شامل سازمان حفاظت محیط‌زیست و پژوهش‌کننده محیط‌زیست و توسعه پایدار هستند که در قالب ۳ فصل و ۶ برنامه فعالیت می‌کنند. با توجه به جدول، برنامه حفاظت، احیاء و بهسازی زیست‌بوم‌های خشکی با رشد بالغ بر ۱۶۱ درصدی بالاترین افزایش را در این حوزه داشته است که آن‌هم به دلیل اعتبار پیش‌بینی شده به منظور تأمین تجهیزات یگان حفاظت (محیط‌بانان) و اطفای حریق مناطق تحت مدیریت مربوط است.

بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ برای سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۶ فقره طرح تملکی پادار بوده که ۳ فقره آنها شامل حفاظت و احیای تالاب انزلی، مطالعه، حفاظت و احیای دریاچه‌های استان فارس و مطالعه، حفاظت و احیای تالاب هامون به صورت طرح‌های استانی ویژه اجرا خواهند شد.

مجموع اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای سازمان حفاظت برای اجرای طرح‌های ۱۶ گانه مربوط، معادل ۴۹۸۰ میلیارد ریال است که ۴۸۲ میلیارد ریال آن (معادل ۹,۷ درصد) برای ۳ طرح استانی ویژه موصوف بوده و الباقی (۴۴۹۸ میلیارد ریال) برای طرح‌های تملکی ملی مرتبط، پیش‌بینی شده‌اند.

طرح‌های ملی سازمان حفاظت محیط‌زیست (۱۳ فقره) در قالب ۴۵ پروژه ذیل ۶ برنامه اجرایی قرار دارند. پژوهش‌کننده محیط‌زیست نیز از دستگاه‌های تابعه سازمان مذکور بوده که یک فقره طرح تملکی را در قالب یک پروژه در سال آتی نیز به مورد اجرا می‌گذارد. فهرست طرح‌های تملکی بخش به تفکیک برنامه در جدول ۱۳ درج شده است.

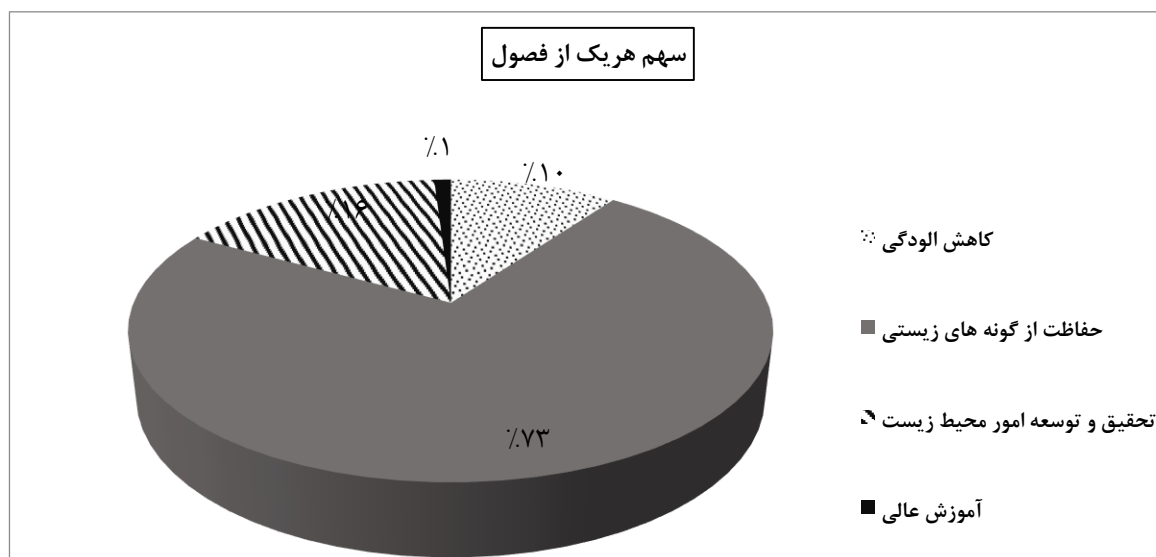
جدول ۱۳: تحلیل و تبیین اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌های بخش برحسب طرح‌ها برنامه- دستگاه

عنوان برنامه	عنوان دستگاه	شماره طبقه‌بندی طرح	عنوان طرح	مصوب ۱۳۹۹	لایحه سال ۱۴۰۰	درصد تغییر
برنامه پایش و مدیریت آلاینده‌ها	سازمان حفاظت محیط‌زیست	۱۴۰۳۰۰۱۰۰۷	ایجاد سیستم کنترل و پایش آلودگی‌های محیط‌زیست	۲۸۸,۰۵۰	۴۰۰,۰۰۰	۳۸.۹
		۱۴۰۳۰۰۱۰۰۲	بررسی و حفاظت محیط‌زیست انسانی	۷۵,۰۰۰	۷۵,۰۰۰	۰.۰
		۱۴۰۳۰۰۱۰۰۶	مطالعات جامع مدیریت مقابله با ریزگردها و پدیده گرد و غبار و تغییر اقلیم	۱۵,۰۰۰	۲۰,۰۰۰	۳۳.۳
جمع برنامه						
برنامه حفاظت و بهره‌برداری پایدار از زیست بومهای آبی	سازمان حفاظت محیط‌زیست	۱۴۰۴۰۰۱۰۰۲	حفاظت، پایش و احیاء تالاب‌ها و رودخانه‌های در معرض خطر	۷۵۱,۹۵۰	۱,۰۰۰,۰۰۰	۳۳.۰
		۱۴۰۴۰۰۱۰۰۱	حفاظت و احیاء تالاب انزلی	۷۰,۰۰۰	۱۵۰,۰۰۰	۱۱۴.۳
		۱۴۰۴۰۰۱۰۰۳	مطالعه حفاظت و احیاء دریاچه‌های استان فارس	۹۰,۰۰۰	۱۸۰,۰۰۰	۱۰۰.۰
		۱۴۰۴۰۰۱۰۰۴	مطالعه، حفاظت و احیای تالاب هامون	۱۲۰,۰۰۰	۱۵۲,۰۰۰	۲۶.۷
جمع برنامه						
برنامه حفاظت، احیاء و بهسازی زیست بومهای خشکی	سازمان حفاظت محیط‌زیست	۱۴۰۴۰۰۲۰۰۱	تدوین و اجرای طرح‌های توجیهی-تفصیلی مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست	۱۵۰,۰۰۰	۱۷۰,۰۰۰	۱۳.۳
		۱۴۰۴۰۰۲۰۰۹	تأمین تجهیزات یگان حفاظت و اطفاء حریق مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست	۳۵۰,۰۰۰	۱,۴۵۸,۰۰۰	۳۱۶.۶
		۱۴۰۴۰۰۲۰۰۷	حفاظت پارک‌های ملی گلستان و زیست کره دنا	۱۲۰,۰۰۰	۲۰۰,۰۰۰	۶۶.۷
		۱۴۰۴۰۰۲۰۰۲	حفاظت از تنوع زیستی و حیات وحش	۲۱۴,۳۰۰	۳۵۰,۰۰۰	۶۳.۳
جمع برنامه						
برنامه فرهنگ‌سازی و ارتقاء مشارکت‌های مردمی در بهسازی محیط‌زیست	سازمان حفاظت محیط‌زیست	۱۴۰۵۰۰۱۰۰۲	تدوین و اجرای برنامه آموزشی و پیام‌رسانی زیست‌محیطی	۱۹۰,۰۰۰	۲۷۰,۰۰۰	۴۲.۱
		۱۴۰۵۰۰۱۰۰۱	ارزش‌گذاری اقتصادی منابع محیط‌زیستی	۱۸,۰۰۰	۲۵,۰۰۰	۳۸.۹
		۱۴۰۵۰۰۱۰۰۳	ایجاد نظام جامع آمار و اطلاعات زیست‌محیطی کشور	۵۴,۰۰۰	۹۰,۰۰۰	۶۶.۷
		۱۴۰۵۰۰۱۰۰۴	تعمیرات اساسی و تأمین تجهیزات و ماشین‌آلات	۲۰۰,۰۰۰	۴۰۰,۰۰۰	۱۰۰
جمع برنامه						
برنامه پژوهش‌های کاربردی	پژوهشکده محیط‌زیست	۱۴۰۵۰۰۲۰۰۱	تعمیرات اساسی و تأمین تجهیزات و ماشین‌آلات	۱۰,۰۰۰	۲۰,۰۰۰	۱۰۰
		جمع برنامه				۱۰,۰۰۰

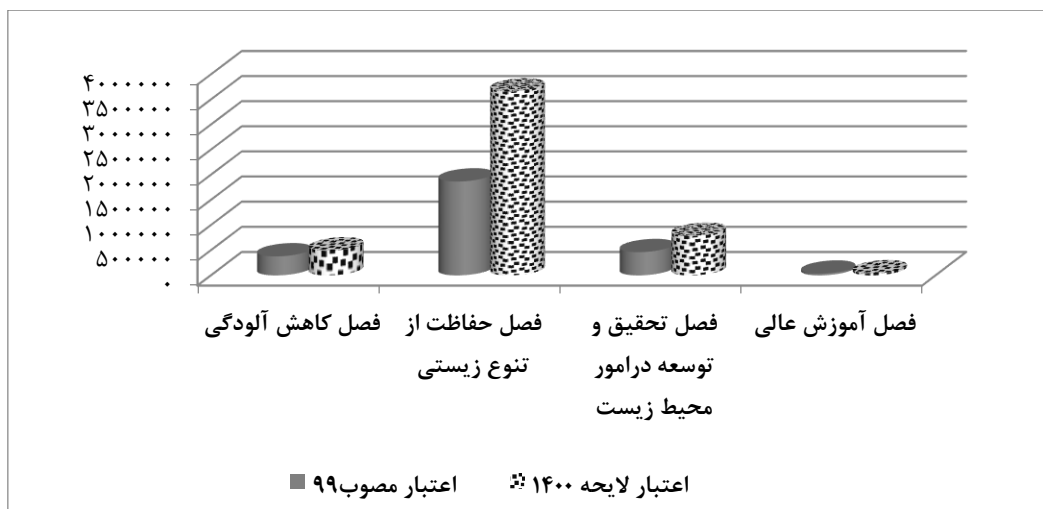
وضعیت بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ کل کشور

عنوان برنامه	عنوان دستگاه	شماره طبقه بندی طرح	عنوان طرح	مصوب ۱۳۹۹	لایحه سال ۱۴۰۰	درصد تغییر
برنامه آموزش نیروی انسانی متخصص	سازمان محیط زیست	۱۸۰۳۰۰۱۰۰۹	تأمین فضاهای آموزشی و کمک آموزشی	۳۵,۰۰۰	۴۰,۰۰۰	۱۴,۳
	دانشکده محیط زیست	۱۸۰۳۰۰۱۰۱۰	تعمیرات اساسی و تأمین تجهیزات و ماشین آلات	۶,۰۰۰	.	.
جمع برنامه				۴۱,۰۰۰	۴۰,۰۰۰	۱۰۰
جمع بخش				۲,۷۵۷,۳۰۰	۵,۰۰۰,۰۰۰	۸۱,۴

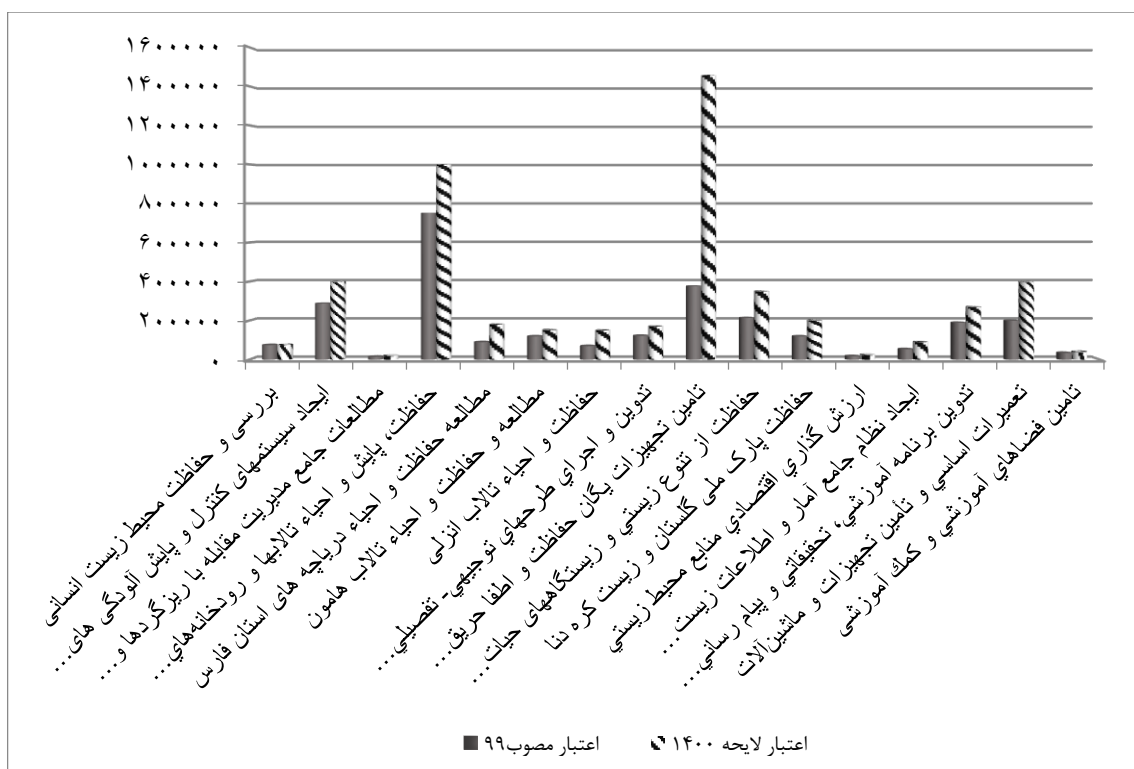
منبع: قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و لایحه سال ۱۴۰۰

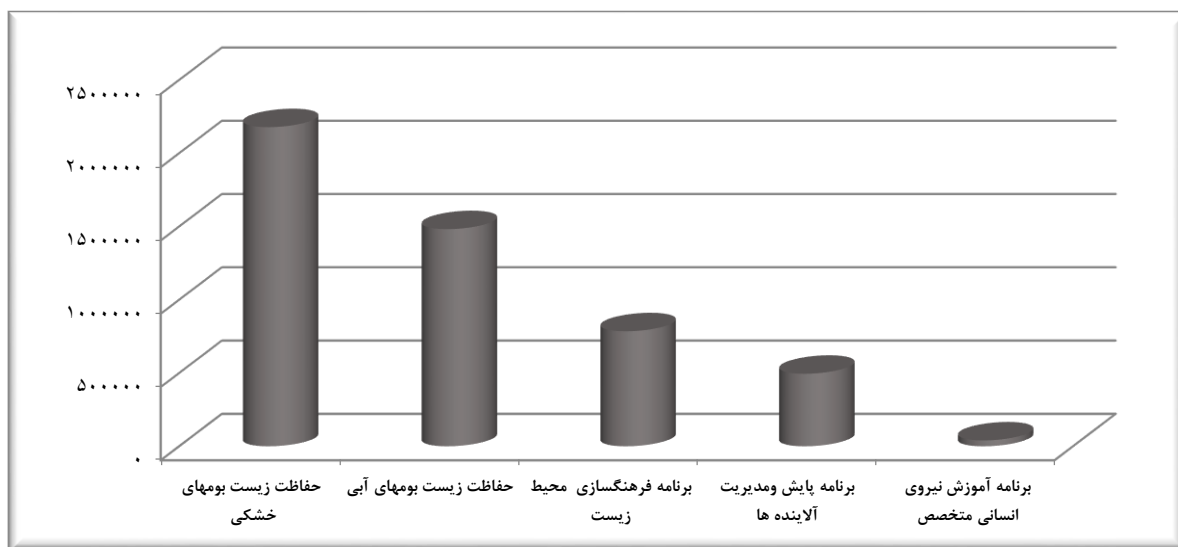
نمودار ۵: سهم فصول مختلف در بخش به درصد

نمودار ۶: مقایسه اعتبار فصول مختلف بخش

نمودار ۷: مقایسه اعتبار طرح‌های بخش سال ۹۹ و لایحه ۱۴۰۰

نمودار ۸: اعتبار طرح‌های تملک دارائی‌های سرمایه‌ای بخش محیط‌زیست در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ به تفکیک برنامه

۲-۶- طرح‌ها و پروژه‌هایی که در سال ۱۳۹۸ به بهره‌برداری رسیده‌اند

بر اساس گزارش عملکرد سال ۱۳۹۸ برنامه ششم توسعه، عملکرد سازمان حفاظت محیط‌زیست در خصوص مهم‌ترین شاخص‌های مربوط به شرح زیر است:

- در سال ۱۳۹۸، عملکرد هدف کمی ایجاد سیستم پایش برخط آب، هوا و خاک به میزان ۳۳۶ مورد بوده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته (۲۲۱ مورد)، ۵۲ درصد رشد را نشان می‌دهد. تصویب قانون حفاظت خاک، تدوین دستورالعمل‌ها و قوانین مرتبط با سیستم‌های پایش و نظارت بر کیفیت منابع آب و خاک و ادامه اجرای برنامه استقرار سیستم پایش هوای کشور از اصلی‌ترین عوامل رشد این هدف هستند.

- عملکرد بررسی و بازنگری در مناطق چهارگانه محیط‌زیست و تدقیق مرز بر اساس استاندارد ICUN در سال ۱۳۹۷، ۱۷ درصد بوده که با ۷,۱ واحد درصد افزایش به ۲۴,۱ درصد رسیده است. اجرای برنامه بازنگری مناطق تحت مدیریت مبتنی بر اهمیت مناطق، جمعیت گونه‌های جانوری، مستثنیات و سایر استانداردهای بین‌المللی سبب ارتقای عملکرد این هدف شده است.

- تثبیت مناطق، خرید مستثنیات، ممیزی و تفکیک منابع ملی و دولتی با اولویت مناطق تحت مدیریت در سال ۱۳۹۸ به میزان ۵۲ درصد بوده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل (۳۶)، ۱۶ درصد افزایش داشته است.

- تدوین و اجرای برنامه اقدام ملی حفاظت از محیط‌زیست دریایی کشور در سال ۱۳۹۷ از عملکرد ۹ درصدی برخوردار بوده است که در سال ۱۳۹۸ به ۱۵,۵ درصد افزایش یافته است. اجرای برنامه‌های مرتبط با پایش نوار ساحلی دریایی، مدیریت منابع آلاینده دریایی و تدوین برنامه حفاظت از گونه‌های در معرض خطر دریایی از مهم‌ترین عوامل رشد این هدف کمی است.
- تدوین و اجرای برنامه جامع کاهش آلودگی هوا، صدا و امواج برای ۴۷ شهر در سال ۱۳۹۸ صورت گرفت که نسبت به مدت مشابه پارسال (۲۸ شهر)، به میزان ۶۸ درصد رشد داشته است.
- در سال ۱۳۹۷، تدوین و اجرای برنامه جامع احیاء رودخانه‌های کشور برای ۶ رودخانه صورت گرفت که این تعداد در سال ۱۳۹۸ به ۲۳ رودخانه افزایش یافت که نشان‌دهنده رشد ۲۸۳ درصدی در یک سال اخیر بوده است.
- برنامه جامع مقابله با گرد و غبار در سال ۱۳۹۸ برای ۲۵ استان کشور تدوین و اجرا شد که در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته (۱۲)، به میزان ۷۱ درصد رشد داشته است.
- تدوین و نظارت بر اجرای برنامه جامع مدیریت پسماندها برای ۱۷ مرکز استان صورت گرفت که نسبت به سال گذشته (۱۲)، به میزان ۴۲ درصد رشد داشته است.
- در سال ۱۳۹۸، ۲۴ برنامه عمل مدیریت و حفاظت گونه‌ها تهیه و اجرا شد که در مقایسه با ۲۰ برنامه اجرا شده در سال ۱۳۹۷، رشد ۲۰ درصدی را نشان می‌دهد.
- با تدوین و اجرای برنامه مدیریت زیست بومی تالاب‌های کشور با تأکید بر تعیین و پیگیری تخصیص حبابه زیستی تالاب‌های کشور و استفاده از ظرفیت‌های بین‌المللی برای اجرای برنامه حفاظت تالاب‌ها نظیر جایکا، عملکرد هدف کمی حفاظت و احیاء تالاب‌های کشور از ۸ درصد در سال ۱۳۹۷ به ۱۱,۴ درصد رسیده است. لازم به ذکر است عملکرد اهداف کمی مرتبط با اولویت‌های ابلاغی این سازمان در جدول ۱۴ آمده است.

جدول ۱۴: اهداف کمی مرتبط با اولویت‌های ابلاغی سازمان حفاظت محیط‌زیست

ردیف	عنوان هدف کمی	واحد اندازه‌گیری	سال ۱۳۹۷	۱۳۹۸			میانگین رشد دوره (درصد)
				هدف	عملکرد	درصد تحقق	
۱	ارتقا کیمیت و کیفیت مناطق تحت مدیریت برای حفاظت از تنوع زیستی	درصد مساحت از کشور	۱۱,۵	۱۳,۴	۱۲,۹۴	۹۶,۵۷	۴,۰۱
۲	تدوین و اجرای برنامه جامع آموزش محیط زیستی	درصد	۱۷	۳۷	۳۱,۶	۸۵,۴۱	۵,۳۸
۳	مطالعه و شناسایی ذخایر ژنتیکی، مناطق فسیلی و غارهای کشور	درصد	۱۲,۷	۳۵	۲۱,۸	۶۲,۲۹	۱۷,۷۶
۴	تدوین و اجرای برنامه مدیریت زیست بومی زیست‌بوم‌های حساس و شکننده	تعداد	۱۴	۳۰	۱۸	۱۶۶,۶۷	۱۷,۸۴-

وضعیت بخش محیط زیست در لایحه بودجه ۱۴۰۰ کل کشور

ردیف	عنوان هدف کمی	واحد اندازه گیری	سال ۱۳۹۷	۱۳۹۸			میانگین رشد دوره (درصد)
				هدف	عملکرد	درصد تحقق	
۵	افزایش مناطق دارای طرح های تفضیلی مدیریت به کل مساحت منطقه	تعداد	۲۲۰	۲۴۳	۲۳۷	۹۷,۵۳	۱۸,۹
۶	تدوین و اجرای برنامه جامع احیای رودخانه های کشور	رودخانه	۶	۵۰	۲۳	۴۶	۳۲
۷	تدوین و اجرای کامل برنامه جامع مدیریت پسماندها	مراکز استان	۱۲	۲۵	۱۷	۶۸	۲۳,۶۱
۸	ایجاد، ارتقا و گسترش سیستم های پایش منابع محیط زیستی	درصد	۴۰	۷۰	۵۰,۱	۷۱,۵۷	۳۲,۵۸
۹	بررسی و بازنگری در مناطق چهارگانه محیط زیست و تدقیق مرز بر اساس استاندارد ICUN	درصد	۱۷	۵۰	۲۴,۱	۴۸,۲	۵۵,۲۴
۱۰	تدوین برنامه توانمندسازی و تعیین سازوکار اجرایی ارزیابی راهبردی محیطی	درصد	۱۲	۵۰	۲۳,۲	۴۶,۴	۰
۱۱	ایجاد سیستم پایش بر خط آب، هوا و خاک	تعداد	۲۲۱	۳۸۰	۳۳۶	۸۸,۴۲	۱۴,۴۷
۱۲	حفاظت و ساماندهی مناطق تحت مدیریت	استان	۳۱	۳۱	۳۱	۱۰۰	۰
۱۳	تدوین نظام یکپارچه اطلاعات محیط زیستی	مورد	۳	۳	۳	۱۰۰	۱۴,۴۷
۱۴	تدوین و اجرا برنامه اقدام ملی حفاظت از محیط زیست دریایی کشور	درصد	۹	۲۰	۱۵,۵۲	۷۷,۶	۸,۱۱-
۱۵	تثبیت مناطق، خرید مستثنیات و ممیزی و تفکیک منابع ملی و دولتی با اولویت مناطق تحت مدیریت	درصد	۳۶	۸۰	۵۲	۶۵	۹,۱۴
۱۶	حفاظت و احیاء تالاب های کشور	درصد	۸	۱۳	۱۱,۴	۸۷,۶۹	۱۷,۶۵
۱۷	تهیه و اجرای برنامه عمل مدیریت و حفاظت گونه ها	تعداد	۲۰	۴۳	۲۴	۵۵,۸۱	۲۲,۶۷
۱۸	ارزش گذاری اقتصادی زیست بومها و تعیین خسارات زیستی	درصد	۳	۹	۷,۲	۸۰	۱۰,۰۶
۱۹	میزان کاهش انتشار گازهای گلخانه ای نسبت به وضع موجود	میلیون تن در سال	۱۷,۲	۴۳,۵۶	۳۶,۸۲	۱۱۸,۳۱	۰,۸۷
۲۹	تدوین و اجرای برنامه جامع مقابله با گرد و غبار	استان	۱۲	۲۵	۲۵	۱۰۰	۴۰,۵۷-
۲۰	تدوین طرح های توجیهی - تفضیلی مناطق	تعداد	۲۲۰	۲۴۳	۲۲۵	۹۲,۵۹	۱۶,۸۶
۲۱	کاهش اثرات مخاطرات زیست محیطی در مناطق تحت مدیریت	استان	۲۰	۳۱	۲۶	۱۱۹,۲۳	۱,۲۵
۲۲	مطالعه، نظارت بر ارتقا، توسعه سیستم های جمع آوری و تصفیه و بازچرخانی پساب و فاضلاب	درصد	۲۳,۶	۵۵	۴۵,۴	۸۲,۵۵	۲۸,۲۹
۲۳	نظارت بر چگونگی اجرای برنامه های ارزیابی اثرات محیط زیستی طرح های توسعه ای	گزارش	۵	۶	۶	۱۰۰	۲۵,۹۹
۲۴	تدوین و اجرا برنامه جامع کاهش آلودگی هوا، صدا و امواج	شهر	۲۸	۷۶	۴۷	۱۶۱,۷	۴۰,۳۵-
۲۵	تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در مناطق	درصد	۲۶	۵۵	۳۶,۴	۱۵۱,۱	۳۹,۷-

ردیف	عنوان هدف کمی	واحد اندازه‌گیری	سال ۱۳۹۷	۱۳۹۸			میانگین رشد دوره (درصد)
				هدف	عملکرد	درصد تحقق	
۲۶	تدوین و اجرای مدیریت زیست بومی و تأمین حقابۀ اکولوژیک تالاب‌ها و دریاچه‌های کشور	تالاب	۶	۹	۷	۷۷,۷۸	۲۰,۵۱

۲-۷- طرح‌ها و پروژه‌هایی که در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ به بهره‌برداری می‌رسند

برنامه‌های پایش، مطالعه و همچنین اجرای عملیات احیایی و حفاظتی که از طریق طرح‌های تملکی در دست اجرا در بخش محیط‌زیست انجام می‌شود عمدتاً به منظور پایش، کنترل و کاهش آلودگی‌های هوا و منابع آب و خاک کشور و همچنین برای حفاظت و احیای تالاب‌ها، حفاظت و احیای مناطق چهارگانه تحت مدیریت، حیات وحش و تنوع زیستی و زیستگاه‌های آنها و سایر مواردی که وفق قوانین و مقررات به عنوان وظائف سازمان حفاظت محیط‌زیست تعریف شده است را در بر می‌گیرد. بر این اساس، عمده‌ترین اهداف و شاخص‌هایی که در سال ۱۳۹۹ یا در سال ۱۴۰۰ با توجه به منابع پیش‌بینی شده در لایحه بودجه سال ۱۴۰۰، قابل تحقق و بهره‌برداری می‌باشند را به شرح جدول ۱۵ می‌توان برشمرد.

جدول ۱۵: تحقق مهم‌ترین شاخص‌های بخش محیط‌زیست در سال ۱۳۹۹ و همچنین بر اساس لایحه بودجه سال ۱۴۰۰

عنوان شاخص	واحد	پیش‌بینی	
		تا پایان سال ۱۳۹۹	پیش‌بینی تا پایان سال ۱۴۰۰
احداث ایستگاه‌های پایش کیفیت منابع زیستی	ایستگاه	۲۸۰	۳۱۰
تعداد مناطق دارای طرح‌های توجیهی- تفصیلی	منطقه	۱۳۰	۱۴۵
وسعت مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان	میلیون هکتار	۱۹	۱۹,۵
حفاظت از گونه‌های در معرض تهدید و خطر	گونه	۲۲	۲۵
تالاب‌های دارای برنامه مدیریت زیست بومی	تالاب	۲۲	۲۵
تعیین حقابۀ زیست‌محیطی تالاب‌ها	مجموعه تالاب	۲۰	۲۸
تراز آبی دریاچه ارومیه	متر	۱۲۷۲	۱۲۷۳
اجرای برنامه‌های آموزش محیط‌زیست	هزار نفر ساعت	۵۲۰۰	۵۸۰۰

منابع

- ماده واحده قانون بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور (۱۳۹۹)، سازمان برنامه و بودجه کشور.
- ماده واحده لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور (۱۳۹۹)، سازمان برنامه و بودجه کشور.
- گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه در سال (۱۳۹۸) (۱۳۹۹) (۱۳۹۹). سازمان برنامه و بودجه کشور.
- قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی کشور قانون برنامه پنجساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴ مجلس شورای اسلامی) (۱۳۹۶). سازمان برنامه و بودجه کشور.
- پوراصغر، فرزام (۱۳۹۸). مطالعات سند ملی آمایش سرزمین - مطالعه محیط زیست و منابع طبیعی، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.
- آمارنامه کشاورزی (۱۳۹۷). تهران: وزارت جهاد کشاورزی.
- مبانی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برنامه سالانه دستگاه‌های اجرایی بودجه سال (۱۳۹۹) (۱۳۹۸). تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور.
- مبانی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برنامه سالانه دستگاه‌های اجرایی بودجه سال (۱۴۰۰) (۱۳۹۹). تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور.
- گزارش عملکرد دولت ۱۱ و ۱۲ (۱۳۹۹)، تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.